

Nicolaj Møller Jensen

Samtalen om innvanderne

En studie av unge, hvite menns holdninger til innvandring. Om meningsdannelse og forhandlinger gjennom dialog.

Masteroppgave i Likestilling og mangfold
Veileder: Guro Korsnes Kristensen og Agnes Bolsø

Mai 2019

Læringsmål

Læringsutbytte

Masterstudiet i Likestilling og mangfold har tre hovedmål:

1. Kvalifisere kandidatene til avansert arbeid relatert til kjønns-, likestillings- og mangfoldsproblematikk i næringsliv og offentlig virksomhet, i utredningsarbeid, i administrasjon, politikkutvikling, kunnskapsledelse og forskning
2. Kvalifisere kandidatene til å utføre systematiske undersøkelser gjennom kritisk tenking og analyse, og å kunne trekke kvalifiserte konklusjoner
3. Gi kandidatene inngående kunnskaper om sentrale teorier, begreper og analysemåter i tverrfaglige kjønnsstudier

Kunnskaper

Masterkandidatene i likestilling og mangfold har

- avansert kunnskap om det tverrfaglige kjønnsforskningsfeltets sentrale teorier, debatter og kontroverser
- spesialisert innsikt i så vel historiske som samtidige endringsprosesser knyttet til likestilling og mangfold i det norske samfunnet, i lys av internasjonale og globale kontekster
- kunnskap på høyt nivå om hvordan kjønn som sosial og symbolsk kategori kan virke sammen med andre sosiale og symbolske kategorier og fenomener

Ferdigheter

Masterkandidatene i likestilling og mangfold kan

- identifisere og arbeide selvstendig med praktiske og teoretiske problemer knyttet til likestilling og mangfold i konkrete samfunnsmessige sammenhenger
- vurdere og benytte relevante metoder og teorier for undersøkelse og analyse av kjønn og eventuelt andre sosiale kategorier i spesifikke empiriske problemstillinger på en selvstendig måte
- analysere og forholde seg kritisk til problemstillinger knyttet til forståelser av kjønn, likestilling og mangfold på ulike samfunnsarenaer og derigjennom se og anvende flere tilnæringsmåter

Generell kompetanse

Masterkandidatene i likestilling og mangfold kan

- gjennomføre et selvstendig, avgrenset forsknings- og utredningsarbeid i tråd med gjeldende forskningsetiske normer
- anvende sine kunnskaper og ferdigheter på nye områder i tverrfaglig dialog med andre eksperter
- formidle resultater av eget faglig arbeid muntlig og skriftlig på en selvstendig måte både til eksperter og allmennhet

Sammendrag

I denne masteroppgaven undersøker jeg hvilke holdninger unge hvite menn har til innvandring, og hvorvidt disse holdningene er forhandlingsbare gjennom dialog. Det empiriske grunnlaget i oppgaven er tre fokusgruppeintervjuer, med tre informanter i hvert intervju. Datamaterialet fra disse tre samtale presenteres gjennom tre analysekapitler, der jeg bruker tematisk analyse, kategorisering og fortolkningsrepertoar som analysegrep.

Det første analysekapitlet tar for seg tre temaer som fremsto som særlig viktige for informantene gjennom samtale. Det første temaet, *identitet*, tar for seg informantenes skildring av to ulike kulturelle verdener som innvandrere må forholde seg til, og som ifølge dem gjør det vanskeligere for innvandrere enn for majoritetsbefolkningen å finne sin plass i samfunnet. Det andre temaet, *verdier*, handler om at informantene ser på ulike verdisyn som problematisk. Informantene mente at innvandrere må tilpasse seg et vestlig verdisett, og at slik verdiassimilering er et naturlig resultat av integrering. Det siste temaet, *toleranse*, handler om informantenes anerkjennelse av ny kultur. Toleranse ble beskrevet som noe alle mennesker må vise hverandre, uavhengig av om man er medlem av majoritetsbefolkningen eller en minoritetsgruppe.

I det andre analysekapitlet undersøker jeg meningsspennet som finnes om innvandring i gruppene. Jeg har i materialet funnet *snillistiske, balanserte, skeptiske og fremmedfiendtlige* utsagn. Her etableres det konkurrerende syn på spørsmål om innvandring, gjennom flere kategorier som viser at informantene ikke på forhånd var enige med hverandre i alle spørsmål om innvandring. Disse kategoriene er ulike meningspakker. Det viktigste funnet i dette kapitlet er at informantene gjerne drifter mellom flere kategorier i én og samme samtale. Som informant kan man gjennom et intervju for eksempel uttale seg både balansert og skeptisk.

I det siste analysekapitlet viser jeg hvordan informantene sammen skaper konsensus gjennom dialog. Det var lite konflikt i disse samtale, til tross for at innvandring i politikk og media ofte diskuteres med polariserende meninger. Selv om det fantes ulike ideer og tanker om innvandring, viser analysen at det er mulig å fremforhandle en felles enighet gjennom dialog. Settingen gjorde det mulig for informantene å teste sine meninger og få respons på disse. Denne responsen viste seg å være avgjørende for hvordan informantene uttalte seg videre i samtale.

Abstract

This thesis examines the attitudes of young white men towards immigration, and how these attitudes are negotiable through dialog. The empirical basis in this thesis is three focus groups, where each group consists of three informants. The data is presented through three different analytic concepts; thematic analysis, categorisation and interpretative repertoires.

The first analysis chapter presents three themes that played a crucial role for my informants during the conversations. The first theme, *identity*, shows how the informants portray two different cultural spheres that immigrants must deal with. According to the informants, this makes it more difficult for immigrants than for the majority population to find their place in society. The second theme, *values*, was important because the informants pointed out different values as problematic. The informants believed that immigrants must adapt to a Western set of values and that such value assimilation is a natural result of integration. The last theme, *tolerance*, is about the informants' recognition of new culture. Tolerance was described as something every human being must show each other, regardless of whether one is a member of the majority population or a minority group.

In the second analysis chapter I examine the different opinions that exists about immigration in the groups. In the data, I have found statements that has helped me establish the categories *misplaced kindness*, *balanced*, *sceptical*, and *xenophobic*. Through these categories, I demonstrate the presence of competitive views about immigration. This shows that the informants did not necessarily agree from the beginning. The analysis also shows how informants drift between different categories during the conversation. The informants did not solely express themselves positive or negative in all aspects within immigration.

The third analysis chapter demonstrates how the informants create consensus through dialog. There was little conflict in these conversations, despite the fact that immigration in politics and media often are discussed with polarizing opinions. Even though the opinions of the informants differed, the analysis shows that it is possible to negotiate a common agreement through dialog. The focus group setting made it possible for the informants to express their opinions and get response from the other informants. This response seemed to determine the way the informants expressed themselves later in the conversation.

Forord

Måten innvandring har preget det offentlige ordskiftet de siste årene, har vekket frustrasjon i meg. Valget om å skrive en masteroppgave om holdninger til innvandring, er med andre ord et resultat av personlig engasjement. Prosessen med å skrive denne oppgaven har vært lærerik på mange måter. Jeg tror at jeg er blitt bedre til å lytte til andres meninger og at jeg er blitt klokere på hvorfor innvandringsdebatten føres som den gjør både i politikken og i det ikke-offentlige rom. Til tross for at jeg nå endelig er ferdig med denne masteroppgaven, er jeg på langt nær ferdig med å undersøke dette temaet.

Det er selvfølgelig mange som må takkes. Først og fremst mine veiledere Guro og Agnes, som har bidratt med gode, konstruktive, myke og tøffe tilbakemeldinger gjennom hele prosessen. Rett på sak, ingen innpakning. Det har jeg satt pris på. Takk.

Jeg vil også takk mine informanter som tok seg tid til å stille opp til intervjuene. Dere fremsto som ærlige og åpne til tross for at temaet innvandring til tider kan være krevende å snakke om. Deres kunnskap og refleksjoner har bidratt til å forme denne masteroppgaven til det den har blitt.

Så til mine klassekamerater. Eller klassevenninner, mener jeg. Som eneste mann i klassen, har jeg blitt tatt godt imot av dere. Takk til Martine, Helene, Åshild og Hannah for at jeg har fått henge med dere på og utenfor skolen de siste to årene. En ekstra stor takk til Hannah, som har vært min faste lesesalpartner, motivator og i løpet av det siste året blitt en av mine aller beste venner!

Takk til Trond Henriksen for korrekturlesing. Ditt øye for godt språk, gjorde at jeg fikk spisset mine formuleringer og justert språket den siste uken før innlevering.

Til slutt: Åsa, min kjære samboer og kjæreste. Jeg er så takknemlig for all støtte, kjærighet og glede du gir meg. Setter også pris på at jeg nå endelig kan drikke morgenkaffen min med deg. Du er fantastisk!

Nicolaj Møller Jensen. Trondheim, mai 2019

Innholdsfortegnelse

Læringsmål	iii
Sammendrag	v
Abstract	vii
Forord	ix
1.0 Innledning	1
1.1 Sinte hvite menn.....	2
1.2 Tidligere forskning.....	3
1.3 Problemstilling	6
1.4 Oppgavens videre oppbygning.....	6
2.0 Teori og analysegrep	9
2.1 Kulturbegrepet.....	9
2.2 Tematisk analyse	10
2.3 Kategorisering	11
2.4 Fortolkningsrepertoar	12
3.0 Metode	15
3.1 Studiedesign: Om valget av fokusgrupper	15
3.2 Rekruttering av informanter	15
3.3 Formulering av spørsmål.....	17
3.4 Testintervju.....	17
3.5 Intervju 1	18
3.6 Intervju 2	18
3.7 Intervju 3	18
3.8 Hvordan var intervjuene organisert?	18
3.9 Fokusgruppene	19
3.10 Transkribering – analysens første ledd	20
3.11 Min rolle som moderator.....	20
3.12 Metodiske utfordringer.....	22
3.13 Etske betraktninger	23
3.14 Refleksjoner om prosjektets kvalitet.....	24

4.0 Identitet, verdier og toleranse	27
4.1 Identitet.....	27
4.2 Verdier.....	31
4.3 Toleranse	33
4.4 Oppsummering.....	34
5.0 Spekteret av meninger om innvandring.....	37
5.1 Snillistiske utsagn.....	37
5.2 Balanserte utsagn	39
5.3 Skeptiske utsagn.....	42
5.4 Fremmedfiendtlige utsagn.....	44
5.5 Oppsummering	46
6.0 Hvordan meninger uttrykkes og forhandles	47
6.1 Dimensjon 1: Vi ønsker å fremstå som inkluderende ovenfor minoritetsgrupper	47
6.2 Dimensjon 2: Vi er usikre på hvordan vi fremstår som inkluderende, men vi gjør det etter beste evne	48
6.3 Dimensjon 3: Vi har forskjellige meninger, men vi diskuterer oss fram til enighet	50
6.4 Dimensjon 4: Vi er kritiske, men det begrunnes.....	52
6.5 Hvordan dynamikken fungerer	53
6.6 Oppsummering.....	59
7.0 Avsluttende refleksjon	61
7.1 Oppgavens funn.....	61
7.2 Oppgavens relevans for å forstå den offentlige debatten.....	63
7.3 Veien videre	64
8.0 Litteraturliste.....	67
Vedlegg	71

1.0 Innledning

Temaet for denne oppgaven er innvandring. Gjennom samtaler mellom unge, hvite menn undersøker jeg hvilke syn som finnes om innvandring og deres måte å snakke om dette. I tillegg undersøker jeg hvordan meninger formes gjennom dialog. Temaet innvandring står helt øverst på den politiske dagsordenen i Norge. Hver uke slår norske medier opp saker om asylpolitikk, innvandreres deltakelse i høyere utdanning og på arbeidsmarkedet, eller konflikter som oppstår i møtet mellom etniske nordmenn og innvandrere. Diverse sosiale medier og tilhørende kommentarfelt koker, noe som understreker engasjementet rundt disse temaene (Brekke & Mohn 2018). En analyse gjort av stortingsvalget i 2017 viser at innvandring ble oppfattet som den viktigste saken, etterfulgt av skatter og avgifter, skole og utdanning. Hele 70 prosent av Fremskrittspartiets (heretter kalt Frp) velgere hadde oppgitt denne saken som den viktigste, mot bare 35 prosent ved valget i 2013 (Bergh & Karlsen 2017).

Etter den såkalte flyktningkrisen i 2015 har debatten om innvandrere i hele Europa eskalert. Da flyktningkrisen brøt ut, svingte norske medier sterkt i sin omtale av hendelsene som fant sted over hele Europa. Fra å beskrive flyktningers farlige reiser og behov for hjelp ved inngangen til høsten gikk deknningen raskt over til å peke på konsekvensene av de høye ankomsttallene (Brekke & Mohn 2018).

Slik omtale har bidratt til at innvandrerkritiske partier har vunnet terreng i mange vestlige land. I USA er Donald Trump president. I Tyskland er Alternativ für Deutschland, et innvandrer- og islamkritisk parti, blitt stemt inn i nasjonalforsamlingen. På samme tid har populistiske partier langt på høyresiden som Nasjonal Front i Frankrike, Lega Nord i Italia og Partiet for frihet i Nederland gjort store fremskritt med kamp mot innvandring som politisk fanesak (Fuglerud 2017: 16).

Som høyrepopulistisk parti kan Frp uten tvil sammenlignes med lignende partier ellers i Europa. Samtidig er det viktig å understreke den forskjell at uttalt rasisme og åpenbare referanser til nazismen ikke er en del av Frps politikk (Gullestad 2002: 41). De har de siste årene opplevd stor suksess, i likhet med andre innvandrerkritiske partier i Europa, der det politiske landskapet er i sterk endring. Gjennom å sitte i regjering og ha ansvar for dette saksområdet har partiet fått rom til å arbeide for en stadig strengere innvandringspolitikk (Hellevik & Hellevik 2017). Den strenge politikken, støttes også til en viss grad av partier som tilhører den moderate venstresiden (les: Arbeiderpartiet).

Utfordringene knyttet til stadig endring i befolkningssammensetningen er mange. Det som først og fremst løftes fram i politikken er det sosioøkonomiske perspektivet på innvandring. Hvordan skal vi klare å opprettholde velferdsordninger, og hva gjør vi med de som ikke er tilstrekkelig kvalifiserte til

det norske arbeidsmarkedet, er blant spørsmålene som diskuteres. Men, bekymringen rundt integrering av innvandrere handler i dag ikke kun om sysselsetting og velferd, men i økende grad også om kulturell tilpasning og religiøse skillelinjer (Friberg 2016).

Når det snakkes om kulturell tilpasning, henvises det ofte til motstridende og uforenlige verdsett. De negative holdningene som eksisterer mot innvandrere baseres gjerne på en idé om at innvandrere utgjør en trussel mot sentrale verdier i det norske samfunnet, som likestilling, sekularisme og velferdsstaten (Moe, Døving, Levin & Lenz 2016).

Fremveksten av sosiale medier og tilhørende kommentarfelt har samtidig gjort det enklere for den norske befolkningen å ytre seg offentlig, noe som har bidratt til å skitne til debatten om hvordan innvandringspolitikken i landet skal føres. Dette synes å ha sammenheng med det offentlige ordskiftet der stadig drøyere retorikk benyttes, selv av innflytelsesrike politiske aktører (Bangstad 2014). Siden påbegynnelsen av arbeidet med denne oppgaven, har jeg ikke bare vært vitne til polariserende hatytringer på internett, men også en live streamet masseskyting i to moskeer på New Zealand. At sosiale medier åpner opp for at flere kan ytre seg om saker de engasjeres av, har en pris. Til tross for at omfanget av fordomsfulle- og hatefulle ytringer er stort og veldokumentert, finnes det paradoksalt nok lite kunnskap om forebyggende tiltak (Barne- og Likestillingsdepartementet 2015:44).

I denne oppgaven er jeg opptatt av ulike spørsmål knyttet til innvandring i det norske samfunnet, som kultur og holdninger. Av hensyn til tekstflyt har jeg imidlertid valgt å bruke begrepet innvandring til å dekke disse aspektene.

1.1 Sinte hvite menn

Sinte hvite menn er et fenomen som med tiden har blitt stadig mer synlig i samfunnet. De er synlige som net troll, som medlemmer av høyreekstreme bevegelser og i enkelttilfeller som soloterrorister. Men hva gjør egentlig de sinte hvite mennene, hvem er de og hvorfor er de så sinte?

Et psykologisk begrep som forklarer sinnet disse mennene opplever er *narsissistisk raseri*. Narsissistisk raseri er et selvrettferdig raseri. Personer med denne typen sinne føler at de har en spesiell rett som hvite menn. Når denne opplevelsen av berettigelse ikke blir innfridd, kan vedkommende bli såret, rasende og i ytterste konsekvens søke hevn. Under dette raseriet finnes en følelse av skam og ydmykelse over en antatt urettferdighet. Ved å handle ut fra raseriet, får han en opplevelse av å vende hjelpeløsheten til en mestringsfølelse. Narsissisten har ofte tendenser til paranoid ideologisk tenkning. Disse ideologiene kan gi svar på ydmykelser og skuffelser han har opplevd i sitt eget liv og samtidig tilby en egen ideologisk forklaring på skuffelsen. Man er for eksempel ikke bare en mann som

ikke lykkes med kvinner, men også et bevis på at likestillingen ødelegger det moderne samfunnet (Skoglund 2013).

Vi har vært vitne til at hatet noen av disse mennene har til etniske minoriteter, kommer til uttrykk som et raseri han som hvit, vestlig mann føler seg berettiget til. Ideen om at han burde ha en privilegert stilling, som han mener å ikke ha, må være noen sin feil. Raseriet kan i ytterste konsekvens ende opp i søken etter hevn. Et eksempel på dette, er terrorangrepet mot regjeringskvartalet og på Utøya 22. juli 2011. 76 nordmenn mistet livet. Et annet eksempel på slik hevn, er terrorangrepet på to moskeer i New Zealand, der totalt 49 personer ble drept.

Når jeg i denne oppgaven har undersøkt holdninger til innvandring, har jeg ikke vært på jakt etter folk med høyre-radikale meninger. Jeg har heller ikke jaktet på uttalelser som kan plasseres i noen «sint hvit mann-kategori». Dette er ikke en oppgave om sinte hvite menn, men om hvite menn og deres holdninger til innvandring. Jeg søker også svar på hvordan samtaler om dette temaet foregår. Datamaterialet er tre fokusgruppeintervjuer, bestående av unge hvite menn som diskuterer temaet innvandring.

1.2 Tidligere forskning

Det er ikke bare de såkalte sinte hvite mennene som har negative tanker om innvandring. Dette omfatter flere, og er på samfunnsnivå blitt å regne som et stort problem. En fersk rapport som tar for seg erfaringer med hatytringer og hets, viser at man som medlem av en minoritetsgruppe er mer utsatt for hatytringer enn befolkningen for øvrig (Fladmoe, Nadim & Birkvad 2019).

Blant etniske minoritetsgrupper er muslimer og jøder spesielt utsatt for slike ytringer. Fordommene som finnes om minoritetsgrupper baserer seg på essensialisme, generaliserende forestillinger om hvordan en gruppe *er*; «de er mer voldelige», «de vil ikke integreres». Slike påstander tillater ikke individuelle forskjeller. Når fordommer og følelser av antipati virker sammen, kan det rettferdiggjøre en virkelighetsforståelse der man mener at enkeltgrupper bør ekskluderes fra fellesskapet. Rundt en fjerdedel av befolkningen har denne type holdninger ovenfor muslimer, som er den mest utsatte minoritetsgruppen sammen med jøder (Hoffmann & Moe 2017).

Ved inngangen til 2018 fantes det 917 000 mennesker med innvandrerbakgrunn i Norge. Det utgjør 17,3 prosent av befolkningen. Det bor personer med innvandrerbakgrunn i alle landets kommuner, men det er klart flest i Oslo og omegn – både i relative og absolutte tall. Det bodde nesten 170 000 innvandrere og 55 000 norskfødte med innvandrerforeldre i Oslo ved inngangen til 2018. Bergen, Trondheim og Stavanger er de kommunene med flest innvandrere etter Oslo (IMDI 2019).

Hatefulle ytringer

Å definere hatefulle ytringer er, i denne oppgaven, viktig fordi at jeg gjennom debatt om minoritetsgrupper og deres plass i det norske samfunnet, skal undersøke holdninger og hvordan disse er forhandlingsbare. Barne- og likestillingsdepartementet (2015:11) forklarer at det ikke finnes noen entydig definisjon av hatefulle ytringer, eller det som i den engelskspråklige litteraturen gjerne omtales som «hate speech». Et vesentlig aspekt, som går igjen i de mange definisjonene av denne termen, er at hatefulle ytringer blir påført et individ på grunn av en bestemt gruppetilhørighet og som regel er generaliserende. Dette rammer ikke kun individet, men også hele gruppen som individet tilhører. Institutt for samfunnsforskning har i en rapport om minoritetsgrupper definert hatytringer som «bevisst stigmatiserende, diskriminerende, nedverdiggende eller truende ytringer rettet mot et individ eller en gruppe på grunnlag av bestemte (oppfattede) gruppekarakteristikk» (Fladmoe et al. 2019).

Den første som i nyere tid ble dømt for hatefulle ytringer i Norge er nynazisten Tore Tvedt fra Vigrid i 2007, og da for uttalelser som var antisemittiske i karakter (Bangstad 2014). Det skulle med årene vise seg at nevnte Tvedt kun var den første av mange som kom til å bli dømt for slike ytringer. Siden den gang har flere minoritetsgrupper blitt utsatt for hatefull omtale, og så sent som i mars 2019 ble en mann i Nordland dømt for å ha skrevet følgende om samer på Facebook (Lysvold 2019):

Hallo dem hører heime på viddah.. Ikke her med den latterlige klovne drakten dem fær å vasa i. Kjenner du lokta av tennveske, er det en same ikke langt unna på 1, 30 og lokter bål (utdrag fra innlegget).

Omfanget av hatefulle ytringer har med fremveksten av sosiale medier økt (Lenz, Lid, Lorentzen, Nilsen, Nustad & Rise 2018). De negative holdningene og fordommene som finnes mot minoritetsgrupper har ført til at regjeringen satte ned et utvalg til å lage en strategi mot hatefulle ytringer tilbake i 2015. Bakgrunnen for denne strategien blir av utvalget selv beskrevet slik:

Vi er bekymret for omfanget av hatefulle ytringer på bakgrunn av kjønn, etnisitet, religion eller livssyn, nedsatt funksjonsevne eller seksuell orientering, kjønnsidentitet og kjønnsuttrykk. Ytringer som sprer hat mot andre mennesker kan ikke tolereres. Noen ytringer er forbudt etter norsk lov og skal straffeforfølges. Men også andre hatefulle ytringer kan ha alvorlige konsekvenser for enkeltpersoner, grupper og hele samfunnet (Barne- og likestillingsdepartementet 2019:2).

Diskriminering

Diskriminering er et direkte resultat av negative holdninger. Og det er etter hvert nok forskning som dokumenterer at diskriminering mot innvandrere forekommer

i Norge (Bangstad 2014; Friberg 2016; NOU 2017:2; Fladmoe et al. 2019). I hverdagslige situasjoner er det ofte vanskelig å påvise at en handling er diskriminerende fordi at det er vanskelig å bevise at det er ens hudfarge, religion, kjønn eller seksuelle orientering som ligger til grunn for negativ forskjellsbehandling. I Levekårsundersøkelsen for innvandrere 2005/2006 ble opplevd diskriminering blant innvandrere undersøkt. Her ble innvandrerne blant annet spurt om de hadde opplevd diskriminering i arbeidslivet, i boligmarkedet, på utesteder, i utdanningsinstitusjoner og i helsevesenet. Litt over halvparten av innvandrerne hadde opplevd diskriminering på ett eller flere områder (Tronstad 2009). Funnene i et forskningsprosjekt gjennomført av Integrerings- og mangfoldsdirektoratet (2017) om medias omtale av innvandrere er et annet eksempel. De fant at de gangene innvandrere omtales ut fra et problemperspektiv, blir det dobbelt så ofte oppgitt hvilket land personen opprinnelig kommer fra, som når artikkelen har et ressursperspektiv.

En annen kjent undersøkelse som ser på etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv, indikerer det samme. Her ble det sendt inn jobbsøknader med norskklingende navn og med ikke-vestligklingende navn til ulike stillinger i ulike bransjer. Søkerne var like kvalifisert. Resultatene fra testene viser at det er betydelig omfang av diskriminering. Forskerne så på nettodiskrimineringsraten, som betegner forskjellen i sannsynlighet for å få bli kontaktet av en arbeidsgiver, og dermed kunne gå videre i ansettelsesprosessen. Samlet indikerer resultatene fra felteksperimentet at et navn som signaliserer etnisk minoritetsbakgrunn reduserer sannsynligheten for å bli kalt inn til et jobbintervju med omtrent 25 prosent. Samtidig viste mer detaljerte analyser at det er stor variasjon når det gjelder søkerens kjønn, hvor man søker jobb, hvilken bransje det gjelder og konkret ut fra stillingstype (Rogstad & Midtbøen 2012).

For at det norske samfunnet skal kunne realisere den muligheten innvandring representerer, er det viktig å sørge for at nye samfunnsmedlemmer kommer i arbeid og står i arbeid på linje med majoritetsbefolkningen så langt det er mulig (NOU 2011:7). Deltakelse i arbeidslivet og samfunnet for øvrig representerer ikke bare en mulighet for å sikre en stabil økonomi, men også en mulighet til å bli innlemmet i det nasjonale fellesskapet. Ekskluderingen som foregår handler blant annet om mangel på anerkjennelse av kultur. Da utvalget bak NOU-rapporten, som så på mål, strategier og tiltak for å bedre integrering i Norge, allerede i 2011 (:7) gjorde det tydelig at vi må utvikle kunnskap om hverandres kulturer og snakke sammen på tvers av etnisitet for å forstå ulike tankemønstre, var de inne på et viktig poeng. Økt kontakt mellom etniske grupper er forbundet med mer positive holdninger til hverandre (Friberg 2016).

Religionsforsker Cora Alexa Døving (2009) forklarer hvorfor økt kontakt forbindes med mer positive holdninger. I møtet med kulturelle tradisjoner som vi selv har få eller ingen referanser på, ender vi ofte opp med en forenklet forståelse og dermed manglende evne til å anerkjenne disse tradisjonene som noe verdifullt. Dersom man ikke selv har vokst opp som brukere og mottakere av kulturelle og religiøse uttrykk, er det vanskelig å forstå meningen og dybden i det, fordi at nyansering avhenger av at man forstår de bakenforliggende symbolene og praksisen. Vi har ofte en evne til å glemme at kulturell fortolkning i stor grad ligger i våre sosiale livserfaringer. Når man så møtes, får man muligheten til å erfare verdien og kanskje også noe av meningen med en ny kulturell praksis.

1.3 Problemstilling

Eksisterende forskning dokumenterer at det finnes utbredte negative holdninger mot innvandrere, hvilke fordommer det er snakk om og potensielle årsaker til at slike fordommer er utbredt blant nordmenn. I likhet med tidligere forskning skal jeg i denne oppgaven først undersøke hvilke temaer som fremstår som viktige for informantene mine, og deretter hvilken spredning som finnes i holdningene til informantene. Til forskjell fra eksisterende litteratur, skal jeg i det siste analysekapitlet undersøke hvordan ideer og holdninger om temaet innvandring forhandles gjennom samtaler i grupper. Denne oppgaven skal gjennom tre fokusgrupper, hver av dem bestående av tre informanter, undersøke følgende problemstilling: *Hvilke holdninger har unge, hvite menn til innvandring og hvordan formes disse i dialog med andre?*

For å svare på denne problemstillingen benytter jeg meg av disse forskningsspørsmålene:

- *Hvilke temaer fremstår som viktige for informantene når de snakker om innvandring?*
- *Hvordan uttrykker informantene seg om innvandring i debatt om dette temaet?*
- *Hvordan foregår konsensusbyggingen i gruppene, og hvilke strategier brukes for å komme til enighet?*
- *Kan informantenes fremforhandlede syn karakteriseres som kulturellrelativistisk eller etnosentrisk?*

1.4 Oppgavens videre oppbygning

Kapittel 2: *Teori og analysegrep* beskriver de analytiske grepene som brukes i dette prosjektet. Her introduserer jeg tematisk analyse, kategorisering og

fortolkningsrepertoar. Jeg viser også fram en teoretisk forståelse av to ulike måter å se kultur på.

Kapittel 3: *Metode* tar for seg mine metodiske betraktninger. Her redegjør jeg for valget om å bruke fokusgrupper, rekrutteringsprosessen og det endelige utvalget. I tillegg reflekterer jeg her om prosessen med å skrive denne oppgaven, kvaliteten på prosjektet og noen etiske perspektiv.

Kapittel 4: I *Identitet, verdier og toleranse* benytter jeg tematisk analyse for å undersøke hvilke temaer som fremsto som særlig viktige for informantene i samtale om innvandring. Her analyserer jeg informantenes syn på temaene identitet, verdier og toleranse.

Kapittel 5: *Spekteret av meninger om innvandring* viser spennet i meningene som finnes blant mine informanter. Her presenteres kategoriene snillistiske, balanserte, skeptiske og fremmedfiendtlige utsagn.

Kapittel 6: *Hvordan meninger uttrykkes og forhandles*, viser jeg hvordan gruppene etablerer et fortolkningsrepertoar som setter grenser for hvordan man kommuniserer. Disse grensene fungerer som spilleregler som gruppens medlemmer må holde seg innenfor i dialog med hverandre.

Kapittel 7: I *Avsluttende refleksjon* oppsummerer og drøfter jeg funnene i oppgaven, i lys av problemstillingen og forskningsspørsmålene. Her gjør jeg også rede for oppgavens relevans for å forstå den offentlige debatten om temaet innvandring, før jeg hever blikket og ser på veien videre.

2.0 Teori og analysegrep

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for oppgavens analysegrep. Analysegrepene som er benyttet i denne oppgaven er *tematisk analyse*, *kategorisering* og *fortolkningsrepertoar*. Disse tre analysegrepene vil bli benyttet i hvert sitt kapittel, og det er selve forskningsspørsmålene som stilles i de respektive kapitlene som har gjort det nødvendig med et så bredt analytisk apparat. I det kommende vil jeg redegjøre for disse og hvordan de er blitt benyttet. Jeg bruker også begrepet *kultur* i analysene, og viser aller først hvordan jeg forstår det begrepet.

2.1 Kulturbegrepet

Kultur er et begrep som det kan være vanskelig å definere, fordi det kan bety så ulike ting for forskjellige mennesker. Det er dog vanlig å tenke på kultur som verdier, tradisjoner, normer og historie en gruppe mennesker har til felles (Moses & Brigham 2007). Jeg snakker også om kultur når en gruppe ikke nødvendigvis har tradisjoner og historie sammen, slik en fokusgruppe ikke nødvendigvis har. De er til gjengjeld alle sammen nordmenn, så på den måten har de felles tradisjoner og historie, men ikke som gruppe. I kapittel 6 skriver jeg om gruppekultur, ikke en nasjons kultur. Dette skrives fram som et fortolkningsrepertoar, et analysegrep som presenteres senere i dette kapitlet (2.4). Samtidig ser jeg i kapittel 5 på meningsspennet som finnes i materialet, noe som gjør det relevant å se på to forskjellige kulturforståelser, etnosentrisme og kulturel relativisme.

Etnosentrisme

Etnosentrisme går ut på at en regner seg selv, sine egne verdier eller sin egen gruppes livsførsel som bedre enn andres. Uttrykket er satt sammen av det greske ordet *ethos* (folk) og det latinske *centrum* (midtpunkt). Vi har ofte den oppfatning at vår egen kultur er den beste, den mest avanserte, den naturligste og rikeste; våre verdier og normer fremstår som de mest fornuftige. Med slike tanker som utgangspunkt, vil det som er galt med innvandrere være at de ikke er «norske». En utfordring med et etnosentrisk syn på kultur er at man setter seg selv i sentrum, og dermed bruker egne verdier og egen livsførsel som målestokk for å vurdere andre kulturer. Andre menneskers skikker og verdier blir vurdert etter hvor mye de ligner på egne skikker og verdier. En nordmann som vurderer andre menneskers intelligens etter hvor gode de er i norsk, er et eksempel på slik tenkning (Dahl 2001).

Kulturel relativisme

Litt forenklet kan en si at det motsatte av en *etnosentrisk* holdning vil være en *kulturel relativistisk* holdning. I dette perspektivet anses alt som relativt, det vil si

ikke allmenngyldig. Slik kan man ikke, i relasjon til det fremmede, anvende noen såkalt «objektiv» standard eller målestokk fra sin egen hverdag. Alle utsagn, handlinger og fenomener må derimot forstås i sammenheng med sin egen kontekst og sammenheng. En slik holdning innebærer at vi må bestrebe oss på å trenge bakenfor de ytre forskjeller for å forstå. En gjennomført kulturell relativistisk holdning anvendt som moralsk rettesnor kan imidlertid føre til en liberalisme eller likegyldighet som gjør det umulig å rangere kulturfenomener etter kvalitet, moral eller utviklingsnivå. Alle praksiser rangeres som like gode. Med en slik oppfatning vil en praksis som tvangsbruk av niqab eller steining av homofile kunne forsvares som moralsk legitimt så lenge disse handlingene opplevdes som meningsfulle for de som utførte dem (ibid).

For å oppsummere, så vil en som ser alt ut fra sitt eget kulturelle ståsted (etnosentrisme), kun se forvrengte speilbilder av seg selv, og vil neppe være i stand til å se og forstå at andre mennesker kan oppfatte verden helt annerledes enn seg selv. På den andre siden vil en som forfekter et gjennomført kulturell relativistisk syn være ute av stand til å ta moralsk stilling til noe som helst. Innenfor en slik forståelse finnes ikke noe som er rett eller galt, det finnes ikke noe normativt. Det betyr at verken fullstendig etnosentrisme- eller kulturell relativisme er ønskelig i praksis (ibid). Disse distinksjonene blir viktige i denne oppgaven når jeg analyserer meningsspennet i datamaterialet i kapittel 5, og når jeg diskuterer gruppenes konsensuskaping i oppgavens avsluttende refleksjon. Her reflekterer jeg om hvorvidt gruppenes kultur kan anses som etnosentrisk eller kulturell relativistisk.

2.2 Tematisk analyse

Det første analysegrepet som skal presenteres i dette kapitlet er tematisk analyse. I kapittel 4, *Identitet, verdispørsmål og toleranse* bruker jeg tematisk analyse som analysegrep for å identifisere, analysere og rapportere mønstre, eller såkalte temaer i datamaterialet (Braun & Clarke 2006). Hvert tema består av data med gitte fellestrekk som jeg har kodet. I praksis har jeg dykket ned i materialet og lett etter temaer som jeg synes fremstår som viktige for informantene mine (Johannessen, Rafoss & Rasmussen 2018)

Når jeg har gjort min tematiske analyse har jeg stilt meg spørsmålet «hva handler dette materialet om?», og på den måten funnet utsagn og samtaler som belyser noen temaer. Med dette utgangspunktet har det vært mulig å undersøke datamaterialets innhold på en åpen måte, slik at jeg har fått skrevet fram det som fremsto som de viktigste temaene for informantene mine.

I praksis er tematisk analyse et analysegrep som gir en oppskrift på hvordan man kan lete i dataen etter svar på spørsmål. Jeg benytter meg i denne oppgaven av en forenklet versjon av psykologene Virginia Braun og Victoria Clarkes (2006) måte å gjøre tematisk analyse på. De tar utgangspunkt i fire steg. Det er viktig å

presisere at jeg ikke har fulgt denne prosessen slavisk, men at jeg tidvis har hoppet mellom stegene. Denne oversikten var uansett viktig for å ha et holdepunkt, og for å skaffe meg oversikt over hvordan jeg skulle gå i gang med den tematiske analysen.

1. *Forberedelse*: I denne fasen var det viktig å skaffe oversikt over hva materialet mitt sa noe om og hva det ikke sa noe om. Her forsøkte jeg å unngå og gjøre tematiske dypdykk og heller skaffe meg en overordnet kontroll over materialet mitt. Dette gjorde meg forberedt til neste steg.
2. *Koding*. Koding handler om å fremheve og sette ord på viktige poenger i dataene. I denne prosessen skapte jeg meg tidlig et bilde av hvilke temaer jeg mente var viktige for oppgaven, noe som flere ganger siden har blitt justert. Denne prosessen har vært en viktig del av kvalitetssikringen av oppgaven og har sørget for at jeg ikke har mistet viktige temaer som ligger i materialet.
3. *Kategorisering*, eller tematisering, innebærer å sortere dataene i mer overordnede temaer. Disse overordnede temaene er funnene i analysekapittel 4.
4. *Analyse*, hos Braun og Clark kalt *rapportering*, er den fasen der jeg skriver fram temaer som kan gi meg svar på forskningsspørsmålet mitt. I kapittel 4 undersøker jeg hvilke temaer som fremstår som viktige i datamaterialet.

Firestegmodellen som er presentert over, viser hvordan jeg har brukt dette som analysegrep, og hvordan jeg har jobbet med materialet som legges fram i analysekapittel 4.

2.3 Kategorisering

I kapittel 5, *Spekteret av meninger om innvandring*, har jeg brukt kategorisering som analytisk grep for å sortere informantenes utsagn. Her har jeg undersøkt materialet mitt og lett etter ulike posisjoner som finnes blant informantene. Med det som utgangspunkt, har jeg laget fire kategorier, eller meningspakker, og deretter plassert utsagn i disse.

Når jeg har plassert bestemte utsagn i bestemte kategorier, har jeg lett etter utsagn som har noe til felles. Det som må være likt for at noe skal kunne plasseres i en kategori, kaller vi denne kategoriens *medlemskapskriterier*. I min oppgave, har jeg i kapittel 5, laget fire meningspakker som tar utgangspunkt i informantenes uttalelser om innvandring. Disse meningspakkene blir i analysekapitlet definert gjennom begrunnede medlemskriterier, noe som gjør at ett spesielt utsagn kun passer inn i én meningspakke (Johannessen et al. 2018).

Et viktig kjennetegn ved kategorier er at de alltid forenkler virkeligheten. Ting er alltid mer komplekse og har alltid flere egenskaper enn det en kategori kan

romme. Kategorier fanger aldri opp all kompleksiteten i virkeligheten, men ved å kategorisere klarer vi å gi mening til det vi ser, gjør, føler og tenker (ibid).

Kategorisering som teori

I tillegg til at jeg har brukt kategorisering som analytisk grep, har også kategorisering som teori blitt benyttet for å forstå hvordan mine informanter tenker. Med det mener jeg at nær sagt alle samtaler om innvandring som omfatter mennesker og kulturer handler om tilhørighet, eller kategorisering; passer muslimer inn i Norge? Eller, er bruk av hijab forenlig med et norsk verdisett? For å kunne gjøre en god analyse av informantenes holdninger til innvandring, vil det være relevant å sette seg inn i hvordan informantene selv kategoriserer (ibid).

Kategorier handler om hvordan vi tenker, men det betyr ikke at kategorisering er en ren individuell og privat aktivitet. Kategorisering er som ofte grundig forankret i samfunnet og kulturen. Kategorier og kategorisystemer er alltid forankret i bestemte grupper, institusjoner og organisasjoner. De har alltid en samfunnsmessig forankring. Dette gjør at bestemte kategorier fremstår som selvsagte og naturlige (ibid). I sammenheng med innvandring er dette problematisk fordi at en lett kan trekke konklusjonen om at det nye (innvandrere, kulturer) ikke passer inn i det etablerte (det «typisk norske»).

Med slik tenkning vil fokuset være på hvor ulike mennesker er, fremfor å se etter likheter. Kategorisering av mennesker er samtidig en forenkling av virkeligheten som gjør det lett å overse hvor ulike ting i samme kategori er. Dette er en sentral egenskap ved alle kategorier. Ved å problematisere og diskutere kategorier som ofte blir tatt for gitt, har jeg fått ny innsikt i informantenes holdninger og tanker om innvandring (Gullestad 2002).

2.4 Fortolkningsrepertoar

I kapittel 6, *hvordan meninger uttrykkes og forhandles*, undersøker jeg samspillet mellom informantene. Denne analysen tar utgangspunkt i Nigel Edleys fortolkningsrepertoar, som er en del av hans forståelse av diskursanalyse. Edley er en representant for det som betegnes som diskurspsykologien. I diskurspsykologien undersøkes språket, altså måter man snakker om eller konstruerer holdninger, tanker og følelser (Potter & Wetherell 1987). Edley har med dette som utgangspunkt organisert analysen rundt tre konsepter: fortolkningsrepertoar, ideologiske dilemmaer og subjektposisjoner. I denne oppgaven er det kun fortolkningsrepertoar som benyttes. Dette konseptet skal redegjøres for i det kommende.

Jonathan Potter og Margaret Wetherell importerte grepet fortolkningsrepertoar inn fra sosiologien i deres innflytelsesrike bok *Discourse and social psychology*. Der definerte de fortolkningsrepertoar som «basically a lexicon or register of

terms and metaphors drawn upon to characterize and evaluate actions and events» (Potter & Wetherell 1987:138). Deres viktigste poeng med fortolkningsrepertoar, er at det finnes relativt koherente måter å snakke om objekter og hendelser som finner sted. I dataene fra denne oppgaven ser man det igjen ved at det ofte er enighet mellom informantene om temaene som diskuteres.

I diskursanalytiske termer, er disse måtene å se verden på byggesteinene i en samtale. Fortolkningsrepertoarer skaper en plattform for en felles sosial forståelse, og er et utvalg av språklige ressurser som kan bli brukt og utnyttet i hverdagslig interaksjon. Fortolkningsrepertoaret er en sentral del av det som ofte refereres til som en «felles forståelse» i et samfunn. Når folk snakker (eller tenker) på ting, presenteres alltid begreper og forståelser som de har lest eller lært av historien. I praksis betyr dette at samtaler vanligvis er skapt gjennom et rammeverk av siteringer fra forskjellige fortolkningsrepertoar. I metaforisk sammenheng kan man beskrive fortolkningsrepertoar som forhåndsinnøvde bevegelser som til en viss grad er fleksible og kreativt mikset sammen, som en improvisasjon i en dans (Edley 2001: 198). Som du vil se i kapittel 6, har jeg skrevet fram et fortolkningsrepertoar som består av fire dimensjoner, som informantene først har skapt og deretter forholder seg til under intervjuene.

Å identifisere et fortolkningsrepertoar har vist seg å være en øvelse som krever trening for å mestre. Det siste året har jeg gått i dybden av dataene, og som et resultat av dette, flere ganger endret deler av min tolkning. Som en generell regel, er nøkkelen med å finne et fortolkningsrepertoar å lete etter likhet i materialet. Som intervjuer kan man etter hvert få en følelse av at du har hørt et svar tidligere. Folk har en tendens til å snakke i samme ordlag eller bruke de samme argumentene som andre du tidligere har intervjuet. For min del begynte det å danne seg et bilde av fortolkningsrepertoaret da jeg leste gjennom den transkriberte dataen. Gradvis kjente jeg igjen et mønster på tvers av folk og intervjuer, altså bestemte bilder, metaforer og uttrykk. Dette er et sikkert tegn på at man nærmer seg et fortolkningsrepertoar. Samtidig er det et tegn på at du har fått tak i og møtt de fleste meninger som finnes om et tema eller hendelse.

3.0 Metode

I dette kapitlet vil jeg redegjøre for mitt valg av metode, min rolle som intervjuer og prosesseringen av datamaterialet. Dette kapitlet har som mål å vise fram hvordan jeg som forsker har jobbet med innhenting av data, hvordan dataen er behandlet og hvilke forskningsetiske forbehold som er tatt. Jeg reflekterer også over forskningens kvalitet i dette kapitlet. Aller først vil jeg introdusere fokusgrupper som metode for innhenting av data.

3.1 Studiedesign: Om valget av fokusgrupper

I dette prosjektet har fokusgrupper blitt benyttet som metode for innsamling av data. Dette er gjort fordi at jeg ikke utelukkende ønsker å se på hvilke holdninger som finnes blant informantene mine, men også undersøke hvordan kollektiv meningsdannelse oppstår og utvikles. Det betyr at en én-til-én-interaksjon ikke ville vært tilstrekkelig (Threlfall 1999:102). Moe et al. (2016:8) forklarer dessuten at det å tenke fordomsfullt om grupper i samfunnet er et kollektivt fenomen. Ved å benytte seg av fokusgrupper for å samle inn data vil jeg potensielt kunne fange opp dette aspektet ved meningsdannelse (Threlfall 1999:105).

Puchta og Potter (2004) forklarer at istedenfor at holdninger eksisterer som en selvstendig medbragt idé, så produseres holdninger gjerne underveis i samtaler og diskusjoner. De forklarer også hvordan man i en diskusjon om holdninger har en tendens til å forsvare sitt eget synspunkt og posisjon. En fokusgruppe kan defineres som et gruppeintervju som er sentrert rundt et spesielt tema og som ledes av en moderator som ønsker å kapitalisere på interaksjon som oppstår i gruppen (Sim & Snell 1996). Fokusgruppen gjør det mulig å få dypere informasjon om hvordan meninger formes og endres (Harper & Makatouni 1994:290).

Fokusgrupper kan være en effektiv form for datagenerering fordi man utvikler intervjudata fra flere informanter samtidig. Metoden kan dessuten virke mindre truende for deltakerne enn individuelle dybdeintervjuer når oppfatninger, ideer og meninger skal diskuteres (Krueger & Casey 2000). To vesentlige aspekter ved fokusgrupper er at man kan fange opp flere menneskers oppfatninger i løpet av én ansikt-til-ansikt-interaksjon og samtidig styre denne interaksjonen inn på noen spesifikke temaer som man har bestemt på forhånd (Tjora 2013:123). Å inkludere et større antall informanter og samtidig gi disse tryggheten som følger med å sitte sammen i en gruppe, taler også til fokusgruppens fordel (Peters 1993).

3.2 Rekruttering av informanter

Da jeg begynte arbeidet med å rekruttere informanter til dette prosjektet var jeg usikker på hva slags folk jeg var på jakt etter. Som sosiologen Aksel Tjora (2013:

145) forklarer, så er det viktig å velge informanter som av ulike grunner vil kunne uttale seg om det aktuelle temaet. Som metode baserer ikke fokusgrupper seg på et tilfeldig utvalg som skal være representativt for en hel befolkning (Tucker & Wood 2001). Jeg bestemte meg etter hvert for hvilke kriterier informantene mine måtte oppfylle: De måtte være hvite, etnisk norske, under 30 år og menn. Disse kriteriene er satt fordi at jeg ønsket å undersøke meningene til menn, som foruten å være sinte, passet inn i kategorien «sint hvit mann». Informantene som er valgt ut er med andre ord hvite, unge og menn.

I dette forskningsprosjektet består hver fokusgruppe av tre informanter. Krueger (1998) anbefaler grupper bestående av 3-4 informanter og forklarer at de kan være sammensatt ved at forskeren setter sammen en tilfeldig eller strategisk gruppe. Ved strategisk sammensatte grupper er ytterpunktene maksimal spredning (ulike jobber, meninger eller lignende) og homogenitet. Det har vist seg at det ofte kan være gunstig med relativt homogene grupper, for eksempel ved at deltakerne har samme yrke eller samme interesser. Dette kan skape en samhörighet i fokusgruppa. I dette prosjektet har jeg benyttet meg av studenter som alle er under 26 år og én informant som var ikke-studerende. Valget om å benytte studenter har vært bevisst både med tanke på tilgjengelighet, men først og fremst fordi at informanter med høyere utdanning har vist seg å være mer samarbeidsvillige og engasjerte i fokusgrupper (Tucker & Wood 2001:399).

Mitt ønske om å utelukkende bruke fokusgrupper bestående av informanter som ikke kjente hverandre viste seg å være vanskelig å få til i praksis med tanke på at alle informantene måtte samles på samme sted til samme tid. Dette gjorde at jeg under det første intervjuet benyttet meg av en gruppe med unge menn som hadde til felles at de var i samme miljø gjennom fritidsaktivitet. Denne intervjugruppen kan kategoriseres som et tilgjengelighetsutvalg (Tjora 2013).

Utvalget mitt består i stor grad av bekjentes bekjente, slik at det har vært minst ett ledd mellom meg selv og informantene. Kristensen og Ravn (2015:731) opplevde i sitt forskningsprosjekt at flere var positive til å stille opp som informanter dersom de ble kontaktet via en bekjent. Med utgangspunkt i dette begynte jeg allerede fra start å bruke et mellomledd («mediator») for å få kontakt med potensielle informanter, noe som kan ha forenklet rekrutteringsprosessen min.

Jeg benyttet meg også av informantenes bekjente for å få tak i informanter. Denne metoden omtales i litteraturen som snøballmetoden der man bruker eksisterende informanters nettverk. Fordelen med dette er at man lett kan få tak i informanter. Et annen konsekvens er at man kan få et homogent utvalg (Thagaard 2013). Når jeg i denne oppgaven ønsket å undersøke en homogen gruppe bestående av hvite unge menn, passet denne rekrutteringsstrategien godt.

3.3 Formulering av spørsmål

Til tross for at fokusgrupper skal være spontane, bør man likevel forholde seg til noen retningslinjer for at diskusjonen ikke skal miste fokuset på temaet som skal belyses (Bjørklund 2005). Litteratur som beskriver fokusgrupper gjør et poeng av hvordan spørsmål skal formuleres. Krugers (1998) første prinsipp er å formulere spørsmålene på en dagligdags måte begrunnet med at fokusgrupper skal være uformelle. Videre bør spørsmålene være direkte, komfortable og enkle, men ikke ledende. Forskeren bør også være forberedt på uplanlagte spørsmål og samtidig være beredt til å stille oppfølgingsspørsmål. Under mine egne intervjuer oppdaget jeg tidlig at de beste diskusjonene og samtalene oppsto da jeg fulgte opp temaene som informantene selv bevegde seg inn på. De gangene informantene selv fikk fortelle om en episode de hadde opplevd eller noe de hadde god kunnskap om, dukket også de beste resonnementene opp. Dette kan henge sammen med at de opplevde kontroll og var mer komfortable når de fikk være med å bestemme hvordan samtalen utviklet seg.

Spørsmålene som til slutt endte opp i intervjuguiden var et resultat av min egen opparbeidede forståelse gjennom lesing av eksisterende litteratur og forskning (se vedlegg). Opprinnelig var tanken at denne oppgaven skulle handle om holdninger til muslimer. Det gjorde at jeg vinteren 2018 oppsøkte en moské i Trondheim. Her fikk jeg lov til å tilbringe en hel dag sammen med muslimer, der jeg fikk snakket med praktiserende muslimer, være med på bønn og oppleve moskélivet. Dette besøket var nyttig fordi at jeg selv fikk svar på spørsmål jeg hadde, og ikke minst fordi at jeg kunne hente inspirasjon fra denne dagen til spørsmål som ble brukt i den ferdigstilte intervjuguiden. Etter å ha snakket med mine kontakter i moskeen om deres liv som muslimer i Norge, endte jeg opp med å stille spørsmål om informantenes tanker om muslimers liv i et vestlig samfunn. Dette ga god innsikt i informantens erfaringer med muslimer, deres kunnskap om religionen og tilhørende praksis, og til dels også informasjon om hva de tenkte om ulike praksiser innen islam. Av flere hensyn, endte oppgaven med å handle om etniske minoritetsgrupper generelt, og ikke muslimer spesielt. Det er dog viktig å legge til at muslimer er den største av disse gruppene, og i mange sammenhenger forstås som representanter for de etniske minoritetsgruppene i Norge.

3.4 Testintervju

I midten av mars 2018 gjennomførte jeg et testintervju med en student med bakgrunn fra mangfoldstudier og religionsvitenskap. Her fikk jeg testet ut og justert de forberedte spørsmålene, i tillegg til at jeg fikk innspill gjennom svar og tilbakemeldinger til nye spørsmål. Et viktig poeng var også at jeg fikk avdekt mulige fallgruver og øvd på å følge opp kommentarer med nye spørsmål. Dette var med på å skape trygghet før jeg skulle i ilden med den første fokusgruppen.

3.5 Intervju 1

Det første intervjuet som ble gjennomført skjedde i forbindelse med informantenes felles fritidsaktivitet. Disse informantene var bekjente, men det er lite som tyder på at de kjente til hverandres meninger om temaet, noe som gjør at det fremstår som lite problematisk at de var en del av samme miljø på fritiden. Det faktum at de kjente til hverandre fra før kan tvert imot ha vært en fordel med tanke på at de turte å snakke åpent med hverandre om til tider vanskelige temaer. Denne gruppen fremsto som relativt homogen i meninger og holdninger til temaene som ble diskutert. To av informantene hadde få førstehåndserfaringer med innvandrere, noe den tredje informanten i gruppa til gjengjeld hadde. Han er oppvokst i by og har i langt større grad enn de to andre vært eksponert for innvandrere gjennom sin oppvekst. Dette gjorde at han hadde flere erfaringer å fortelle om enn de to andre.

3.6 Intervju 2

Dette intervjuet besto av informanter som ikke hadde møttes tidligere. Denne gruppen var mindre homogen enn den første, da én av informantene tydelig var politisk posisjonert på et annet sted enn de to andre. Denne gruppen opplevdes likevel som fungerende, men her måtte jeg til tider jobbe hardere som ordstyrer. Det kan ha vært et resultat av at det oppleves som lettere for informantene å bygge videre på det andre sa hvis man er enig, sammenlignet med å si imot og bygge opp et motargument. Dette var nødvendig opptil flere ganger, da informantene på enkelte temaer var uenige.

3.7 Intervju 3

Dette intervjuet besto i likhet med intervju 2 av informanter som var ukjente for hverandre. Her var det dog noe mindre spenn i meningene, til tross for de ikke var enige om alt. Dynamikken i denne gruppen fungerte særdeles godt, noe som resulterte i et mye lenger intervju enn de to første. Her var det det mye kunnskap om temaet og også åpenhet om fordommer. Jeg opplevde i dette intervjuet at én av informantene en periode tok over min rolle som moderator ved at han stilte oppfølgingsspørsmål til de to andre. Dette situasjonen oppsto i kjølvannet av en kontroversiell kommentar om at innvandrere lukter, noe det vises til i analysekapittel 6.

3.8 Hvordan var intervjuene organisert?

I starten av hvert intervju presenterte jeg i grove trekk prosjektet. Med dette ønsket jeg å fjerne brodden fra spekulasjoner om hva jeg ønsket å bruke dataen til. Flere av informantene spekulerte i forkant av intervjuet om hva jeg egentlig forsket på og hva jeg skulle bruke dataen til. Dette kan henge sammen med temaenes

sensitive karakter. Jeg valgte derfor å spille med åpne kort, og forklarte dem før intervjuene startet om oppgaven og hva jeg forsket på.

Deres første mulighet til å uttale seg fikk de da de ble bedt om å presentere seg selv. Her sørget jeg for at alle fikk mulighet til å si noen ord før de faglige spørsmålene kom. Denne delen av intervjuet var også nyttig for å bli bedre kjent med deltakerne og for å få dem til å føle seg mer komfortable i intervjusituasjonen. De første spørsmålene som ble stilt var enkle og poenget her var at alle deltakerne skulle ha mulighet til å kunne svare på disse uten store utfordringer (Bjørklund 2005). Eksempler på spørsmål som ble brukt her var «når hørte dere om islam for første gang?» og «fortell om første gangen du møtte en muslim». Bruken av disse spørsmålene gjorde at samtalen etter hvert gikk over fra å være et gruppeintervju der hver enkelt informant svarte på de samme spørsmålene, til at samtalen fikk en naturlig flyt og utviklet seg til en samtale mellom meg og de tre informantene.

3.9 Fokusgruppene

Wibeck (2000) har gjort et poeng ut av at det er viktig å sikre at ingen deltakere føler seg over- eller underordnet de andre, og at deltakerne ikke havner i familiære/kameratslige roller. Jeg var bevisst på dette i rekrutteringsfasen og ønsket at informantene skulle ha minst mulig kjennskap til hverandre fra før. I intervju 2 og 3 kjente ingen av informantene hverandre, mens informantene i intervju 1 var kjente for hverandre gjennom felles fritidsaktivitet. Som forsker opplevde jeg at personlig kjemi til dels hadde betydning for hvordan grupperinger oppsto, selv om det var ytringene til informantene som fremsto som det mest utslagsgivende for hvem som dannet allianser innad i gruppene.

Informantene har i den videre analysen fått tildelt pseudonymer for å enklere kunne skille dem fra hverandre og for å oppnå bedre flyt i utdragene i analysen (Tjora, 2013). Under følger en oversikt over fokusgruppenes medlemmer og sammensetning. Jeg har valgt å si noe om hvor informantene er vokst opp fordi at det kan si noe om hvor eksponert man har vært for innvandrere gjennom oppveksten sin. Som oversikten viser, studerer alle utenom Remi, som på dette tidspunktet verken jobbet eller studerte. Han forklarte at han brukte tiden sin på gaming.

Gruppe 1		Gruppe 2		Gruppe 3	
Niklas:	22 år. Student. Fra by	Bo:	21 år. Student. Fra by.	Sebastian:	21 år. Student. Fra tettsted.
Halvar:	22 år. Student. Fra bygd.	Remi:	21 år. Gamer. Fra bygd.	Henrik:	23 år. Student. Fra bygd.
Åsmund:	23 år. Student. Fra bygd.	Sindre:	24 år. Student. Fra by.	Jørgen:	26 år. Student. Fra tettsted

3.10 Transkribering – analysens første ledd

Intervjuene ble tatt opp på bånd og deretter transkribert. Transkripsjonen ble gjort relativt kort tid etter at intervjuene ble gjennomført. Mens jeg hadde tre uker mellom det første og siste intervjuet, brukte jeg omtrent én måned på å få intervjuene ferdigtranskribert. Transkriberingsprosessen er utfordrende av flere årsaker. For det første forsvinner noe av meningsinnholdet i form av uttrykk for sinnsstemning og verbale nyanser. Som forsker har jeg gjort mitt ypperste for å bevare meningsinnholdet ved å bruke god tid på å transkribere hvert intervju.

Beslutningen om å skrive om alle dialekter til bokmål var forankret i et ønske om å øke leservennlighet og samtidig sikre informantene mine full anonymitet. I tillegg har jeg fjernet muntlige ord og uttrykk som «likksom», «assa» og «på en måte». Det opplevdes også ryddig og endre på språkfeil slik at siteringen av informantene ble mer presis og bevarte deres integritet. Brinkmann og Kvale (2009) viser til at muntlig språk ofte ser usammenhengende ut i skriftlig form og kan bidra til at informantene virker mindre gjennomtenkte. Å inkludere elementer av usikkerhet og språklig famling ville blitt en annen og mer personorientert analyse. I denne oppgaven er jeg opptatt av holdningene de uttrykker, ikke informantenes formuleringsevne.

Et poeng som er særegent for fokusgruppeintervjuer der det er mange som potensielt kan snakke overlappende, er at opptakene kan bli rotete. Dette var jeg på forhånd bevisst på og ba derfor informantene mine om å si navnet sitt før de pratet, noe som førte til at det i svært liten grad var overlappende tale å spore i opptakene.

3.11 Min rolle som moderator

I stedet for en intervjuer bruker man ved fokusgrupper én eller flere moderatorer som styrer ordet for å sørge for at alle deltakerne kommer til ordet, tar notater for å følge opp temaer som oppstår, og sist men ikke minst formulerer spørsmål eller bruker andre stimulusmaterialer (avisartikler, videoklipp eller lignende) for å etablere diskusjonene (Tjora 2013: 124). Rollen til moderatoren er å belyse de ulike forskningsspørsmålene gjennom relevante, forberedte spørsmål, men også

gjennom oppfølging av det som blir sagt. Moderatoren skal til en viss grad engasjere seg i situasjonen, men likevel ikke delta aktivt (Kruger 1998). Poenget er at deltakerne skal engasjeres, men ikke påvirkes. En av felleene til en moderator er å krysse linjen mellom å være en rettleder og en deltaker. Wilkinson (1998) mener at forskerens involvering bør begrenses til et minimum slik at deltakernes egne meninger og oppfatninger får rom til å skapes.

Gjennom de tre intervjuene i dette prosjektet var jeg tidvis aktiv for å prøve å fremprovosere respons hos informantene. Samtidig opplevde jeg at informantene ble tryggere på meg og situasjonen og mer snakkesalige da jeg involverte meg. Thagaard (2013: 114), forklarer at det er viktig å etablere tillit og å skape nærhet til informantene sine og motvirke den ubalansen som forskerstatusen kan gi. For min del valgte jeg å kle meg uformelt og la samtidig vekt på å skape en uformell kontakt med intervjupersonene. At jeg selv er jevngammel med informantene mine og student, ga et grunnlag for likhet med informantene mine (Thagaard 2013: 115). I forkant av intervjuene satte jeg også opp et bord med to stoler på hver side, slik at det ikke var visuelt synlig ut fra bordposisjonen at jeg var noen form for leder av gruppen. Ideen var å være så anonym som mulig (Bjørklund 2005).

Et annet, mer ubevisst trekk som ble gjort da jeg forsto at det var utfordrende å få informanter til stille opp på samme tidspunkt, var at jeg tilbudte meg å hente informantene til intervju 2 og 3 med bil. Da de aller fleste informantene ønsket å bli hentet fikk jeg en gylden mulighet til å kunne slå av en løs prat og bli litt kjent med informantene før intervjuet startet. Praten mellom informantene satt også løst, noe som gjorde at jeg kunne bruke mindre tid på oppvarmings spørsmål under intervjuet og bevege meg raskere over på temaene som skulle undersøkes.

Et aspekt som Thagaard (2013: 115) gjør et poeng ut av, er at dersom informanten opplever trygghet i intervjusituasjonen, så er sjansen langt større for at deres historier og tanker rundt temaet blir presentert slik det faktisk fremstår for dem selv. Eksempler på slik åpenhet kom til syne under alle intervjuene, noe det vises til i analysekapitlene, der informantene også var åpne om fordommer. Hensikten med fokusgruppen er å få fram hva folk egentlig tenker og føler. For noen kommer en slik personlig utlevering naturlig og oppleves komfortabel. For andre er det vanskelig eller ukomfortabelt og krever tillit og mot. Det kan også være at selvdiskontering er enkelt i noen sammenhenger, men ikke i andre (Kreuger & Casey 2000:7-8). Når man diskuterer et sensitivt tema som innvandring er betydningen av at forskeren er villig til å møte intervjupersonen og forsøke å skape en mest mulig aksepterende intervjusituasjon særlig viktig (Thagaard 2013:116).

Som ved andre intervjuer vil deltakerne variere mye når det gjelder graden av engasjement. Man må være forberedt på at en gruppediskusjon kan kreve en langt fastere ordstyring enn et enkeltintervju for å holde diskusjonen på sporet.

Moderatoren må derfor være forberedt på tidvis meget aktiv styring og andre ganger tilbakeholdent. Hvor aktiv en som moderator skal være er et åpent spørsmål. På den ene siden har man den aktive moderatoren som styrer ordet og sørger for at samtalen holder seg til et tema, eventuelt avbryter enkelte deltakere og trekker andre inn. På den andre siden kan moderatoren innta en passiv rolle og la gruppedynamikken styre seg selv, selv om diskusjonen da kan komme til å flyte bort fra temaet til tider (Tjora 2013:125).

I mine intervjuer var behovet for styring ulikt. I de tilfellene der jeg opplevde at informantene ikke hadde nye tanker å tilføre et tema, måtte jeg dra samtalen over på temaer. Samtidig var flyten i gruppene varierende, noe som tidvis førte til behov for mer aktiv styring fra min side. Som intervjuer opplevde jeg i enkelte tilfeller at informantene forsøkte å trekke inn irrelevante forbehold for å ta avstand til spørsmålet. Et eksempel fra intervju 3 viser dette, da informantene ble spurt om hva de hadde gjort hvis de måtte sette seg ved siden av en etnisk norsk dame eller en dame med hijab på bussen:

[...] Å sitte med en norsk dame, det er stress det. Da må man se ned og ikke få øyekontakt. Men på den andre siden, hvis det var en fin dame og det var en halvtimes lang busstur, så kanskje (Sebastian).

Her endrer informanten premisset for spørsmålet ved å trekke inn en faktor som hvor attraktiv kvinnen er. Det er åpenbart at skjønnhet trumfer etnisitet i betydning i dette eksemplet. Som moderator var jeg derfor avhengig av å styre informanten tilbake på sporet av det egentlige spørsmålet.

Men det er ikke en del av spørsmålet. [...] Hun er ikke fin, ikke tjukk, ikke stygg.

Utfordringene knyttet til rollen som moderator er at diskusjonen må styres slik at alle kjernespørsmålene blir belyst, samtidig som at alle deltakerne må inkluderes i diskusjonen. I tillegg må moderator fremstå som engasjert og få med seg hva som blir sagt. Mange av informantene var opptatt av hvor lang tid intervjuet skulle ta. På forhånd ble de fortalt at samtalen kom til å ta cirka én time, noe som gjorde at jeg var nøye på å ikke passere dette med for mange minutter (Bjørklund 2005). Likevel gikk to av intervjuene godt over denne tiden. Litt før timen var passert ble informantene spurt om de ønsket å runde av intervjuet. Dette var ikke ønskelig i noen av gruppene, og de ga uttrykk for at de synes det var interessant å snakke med hverandre om disse temaene. Intervju 3 varte følgelig i nesten to timer.

3.12 Metodiske utfordringer

Moe et al. (2016) spurte i sin undersøkelse om årsaker til andres holdninger til muslimer og andre minoriteter, noe som ble gjort i et forsøk på å unngå metodiske vanskeligheter som direkte spørsmål om personlige, negative holdninger ville

kunne skape. De forklarer at mange av svarene som ble avgitt kan være uttrykk for respondentenes egne meninger om minoritetene. Ved å bruke fokusgrupper der man sitter ansikt til ansikt med andre og moderator (meg), vil man ikke kunne skjule sine holdninger bak en skjerm eller et alias. Dette kan føre til at respondentene holder tilbake sine egentlige tanker og at en modifisert formulering blir benyttet istedenfor. På den andre siden kan det å være en del av en gruppe også føre til at egne tanker blir forsterket og overdrevet i samspill med de andre respondentene.

Fokusgruppens begrensninger

Selv om det i utgangspunktet virker relativt enkelt å gjennomføre fokusgrupper, er det mange forhold som kompliserer arbeidet. Praktisk sett er det en enkel metode ved at man rekrutterer personer og samler dem i et rom for diskusjon. Utfordringen er at man lett kan få de svarene man ønsker, og poenget er derfor at man må klare å sette til side forutinntatte meninger og la gruppene diskutere fritt innenfor rammen av de ulike temaene. (Bjørklund 2005: 49). Et grunnprinsipp vi studenter lærer når vi tar kurs i samfunnsfaglig metode er at vi må avklare egne forhåndsoppfatninger. Dette er viktig for å motvirke det Hellevik (2018) omtaler som en «allmennmenneskelig tendensen» der vi fester oss ved det som passer med det vi selv tror. Dersom man ikke klarer å etterleve dette prinsippet, kan resultatet bli uholdbare konklusjoner.

Fokusgruppemetodens begrensninger, som et verktøy for å undersøke holdninger, erfaringer og oppfatninger, er også diskutert i en artikkel skrevet av Threlfall (1999). Også her blir det forklart at metoden lett kan bli misbrukt og resultatene forvrent. Det blir forklart at både informanter og forsker har en tendens til å gå inn i en fokusgruppe med fordommer og en skjult agenda. Når det kommer til mine egne fordommer, så er de naturligvis relevante for hvilke spørsmål og hvilken vinkling disse har. Den skjulte agendaen som Threlfall referer til, har også påvirket meg; utfordringen min har vært å formulere spørsmål som er åpne og ikke-ledende og samtidig unngå å blande meg inn i diskusjonene på en måte der jeg trekker dem i en bestemt retning. Derfor har jeg gått inn til intervjuene offensivt med et ønske om å finne svar som enda ikke er beskrevet i litteraturen og la analysen være empiristyrkt. Likevel så er det mulig å trekke feilaktige slutninger og/eller at resultatene over-/underanalyseres. Dette kan bedres ved at flere forskere tolker resultatene (Threlfall 1999). I mitt prosjekt har jeg aktivt benyttet mine veiledere og medstudenter som sparringspartnere i arbeidet med analysen for å kvalitetssikre analysen.

3.13 Ethiske betraktninger

Det kan argumenteres for at gjennomføringen av denne oppgaven er et dristig eksperiment. Jeg har samlet unge menn for å diskutere et sensitivt tema som

innvandring. Samtidig fikk jeg mange tilbakemeldinger fra informantene om at det var befriende å diskutere disse tematikkene fordi det ikke finnes særlig mange forum for nettopp det. Det som kan ha vært underkommunisert i informantenes tilbakemeldinger til meg, var ubehag som kan ha oppstått som en konsekvens av deres deltakelse i prosjektet. Til tross for at deltakerne visste at deres uttalelser kom til å bli anonymisert i oppgaven, ble denne samtalen tatt opp på bånd. Samtidig kan det for enkelte være uttalelser man i ettertid ikke står inne for. I gruppen kan man dessuten ha fått eller tatt en posisjon som opplevdes som ubehagelig i ettertid. Hvis dette er en posisjon man vanligvis har i samtaler om lignende temaer, eller i andre gruppekonstellasjoner, kan denne opplevelsen bidra til å styrke denne posisjonen.

På den andre siden kan det være at man ble bevisst over sin måte å uttrykke seg på, og reflekterte over dette i ettertid. Som moderator var jeg bevisst på at jeg ønsket takhøyde til å også diskutere temaer man var usikker på. I starten av intervjuene oppfordret jeg informantene til å begrunne sine tanker slik at det ville være lettere å fange opp motivet i en uttalelse. Dette gjorde også at det var lettere å bygge videre på hverandres uttalelser, uavhengig om man var enig eller uenig med de andre.

Før intervjuene startet skrev informantene under på et samtykkeskjema som sa at de var innforstått med at samtalen ble tatt opp. Skjemaet sa også noe om prosjektet, betydningen deres deltakelse ville ha og at de kunne trekke sin deltakelse i ettertid uten å oppgi grunn.

3.14 Refleksjoner om prosjektets kvalitet

Denne masteroppgaven har en empirinær tilnærming. Innledningsvis diskuterte jeg mitt prosjekt på bakgrunn av tidligere forskning. Jeg kjenner ikke til at andre har gjennomført noe lignende prosjekt med fokusgruppeintervjuer og tilsvarende forskningsspørsmål som jeg jobber med i dette prosjektet. I det videre skal jeg gjennom dimensjonene *reliabilitet*, *validitet* og *gyldighet* reflektere over oppgavens kvalitet.

Reliabilitet

Reliabilitet kan knyttes til en vurdering om prosjektet gir inntrykk av at forskningen er utført på en pålitelig og tillitsvekkende måte (Thagaard 2013:201). Reliabilitet tar for seg flere aspekter. Ett aspekt handler om at forskerens klarer å skille mellom hva som er primærdata, og hva som er forskerens egne vurderinger (ibid). Min strategi for å sikre at informasjon fra felten blir fremstilt rett, er at jeg har vært nøye på hva som er empiri og hva som er mine tolkninger. Dette er også viktig i et etisk perspektiv der jeg ønsker å sikre at informanter mine ikke blir feilsitert eller fremstilt på feilaktig vis.

Oppgavens reliabilitet handler også om *repliserbarhet*, som referer til spørsmålet om en annen forsker som anvender de samme metodene, ville komme frem til samme resultat. Fra et konstruktivistisk ståsted, pekes det på at kvalitative data utvikles i samarbeid mellom forsker og informanter (Holstein & Gubrium 1997:126). Det betyr at dataen min ikke vil være mulig å gjenskape for en annen forsker, da relasjonen og settingen aldri vil være den samme i nye grupper med andre informanter.

Validitet

Validitet handler om gyldigheten av tolkningen til forskeren. Validiteten kan vurderes ved å se på om resultatene av undersøkelsen representerer den virkeligheten som er studert (Thagaard 2013:204). Når jeg i det første analysekapitlet (kap. 4) har gjort en tematisk analyse, har jeg gjennom grundig koding sørget for å først skaffe meg overblikk over datamaterialet. Deretter har jeg valgt ut tre temaer som, for meg, virket som særlig viktige temaer for informantene. En slik analyse viser kun fram deler av datamaterialet.

En annen forsker med en annen analytisk inngang til empirien, vil få andre resultater når de bruker mine intervjuer. Det er også en sjanse for at en annen forsker som gjør en tematisk analyse av mine intervjuer, ville funnet andre temaer enn de som presenteres i kapittel 4. For å vise fram validiteten i funnene i denne oppgaven, har jeg sørget for å gi deg som leser innsikt i de ulike trinnene i analyseprosessen, og hvordan analysegrepene er benyttet.

Gyldighet

Thagaard (2013) definerer også et prosjekts kvalitet etter gyldigheten funnene vil ha i andre sammenhenger. Det er viktig at den tolkningen som utvikles på grunnlag av en undersøkelse, kan bli utprøvd og videreutviklet i nye undersøkelser. Noe av kritikken mot bruk av fokusgrupper er at mange har en tendens til å overføre resultatene fra en fokusgruppeundersøkelse til en hel befolkning. Grunnet at dynamikken i fokusgruppene avhenger av interaksjon mellom de som er tilstede i gruppene, kan overførbarheten svekkes (Threlfall 1999:103). Samtidig kan det være grunn til å reflektere over at informantene som stilte opp kunne ha særlige interesser om temaet og dermed sterke meninger i den ene eller andre retningen. Her er det viktig å understreke at det er temaer, posisjoner og nettopp dynamikken mellom informantene som var det viktigste for meg. De uttrykte holdningene kunne naturligvis vært annerledes hvis man gjorde dette forsøket om igjen. Jeg tror likevel at de fleste posisjonene som er beskrevet i kapittel 5 (om spennet i meninger om innvandring) ville vært mulig å gjenskape med 9 nye informanter. Når det er sagt, er ikke statistisk representativitet et mål for denne metoden (Bjørklund 2005).

Dette prosjektet kan inspirere andre forskere til å jobbe på måter som får fram dynamikk i holdningsskaping mellom mennesker. Overførbarheten i dette

prosjektet ligger i måten jeg har stilt spørsmål på. Dette, i kombinasjon med empirien jeg har, kan være relevant for andre forskere i dette feltet, og for forskere i andre felt.

I de kommende tre kapitlene skal jeg presentere analysen av datamaterialet mitt. Nesten fire timer opptak blir i det kommende presentert gjennom tre analysekapitler som skal svare på forskningsspørsmålene mine. Disse analysekapitlene har fått navnene (4) *identitet, verdier og toleranse* (5) *spekteret av meninger om innvandring* og (6) *hvordan meninger uttrykkes og forhandles*.

4.0 Identitet, verdier og toleranse

I dette kapitlet spør jeg: Hva framstår i intervjuene som viktige tema når jeg og informantene mine har snakket om innvandring, og hvordan snakker informantene om disse temaene? Informantene har gjennom intervjuene snakket om mange ulike saker, deriblant fundamentalisme, muslimer i den norske politikken, familieliv, idrett, språk, arbeidsmarkedet, skolen og kultur. Etter å ha gjort grundige undersøkelser av de transkriberte intervjuene, ønsker jeg å trekke fram tre tema som fremsto som særlig viktige for informantene, nemlig identitet, verdispørsmål og toleranse.

4.1 Identitet

Det er litt som du ser i Skam. Der ser man at Sana står midt mellom den muslimske identiteten og den norske identiteten, og hvor ulike de er før hun til slutt finner ut av det. Jeg tror nok at det kan være en ganske realistisk portrettering av hvordan en muslim føler at det er å vokse opp i Norge, med en annen kulturell bakgrunn og religiøs overbevisning. Jeg tror det er mye som krasjer litt, som er en del vanskeligere for muslimer enn det er for oss (Henrik).

Da informantene svarte på og diskuterte mine forberedte spørsmål, fant jeg i ettertid en tendens i materialet til at svarene ofte tok for seg kulturelle fasetter som familieliv og hijab, samtidig som at eksplisitte eksempler om utenforskap og tilhørighet ble trukket inn. Disse funnene danner grunnlaget for kapitlets første tema; *identitet*. Informantenes førstehåndserfaring med ikke-vestlige innvandrere varierte, men alle hadde vært i miljøer der innvandrere var representert (i skolen, i nabolaget, i nærmiljøet), sett TV-serien Skam eller lest litteratur som beskrev innvandreres liv i Norge. Disse erfaringene presenteres i dette delkapitlet gjennom eksempler og mer generelle betraktninger om temaet identitet. Informantene var klare på at utfordringene innvandrere møter når de skal integreres inn i det norske samfunnet i stor grad er knyttet til identitet. Hvem de er og prosessen med å finne ut av det, beskrives av flere informanter som vanskeligere for etniske minoriteter enn for majoritetsbefolkningen. Henrik, en av informantene, hadde noen refleksjoner rundt dette:

Jeg tror at alle søker etter identitet. Når man er plassert på utsiden av utgangspunktet, så er det kanskje ekstra krevende. Det å finne sin egen plass når man er minoritet i et samfunn er nok ekstra krevende for muslimer med tanke på oppveksten deres (Henrik)

En annen informant, Sebastian, mener også at det er ekstra utfordrende for minoritetsungdom å finne sin identitet. Han mener at det er en forskjell mellom

«vestlig individualisme» og en «familiekultur» (kollektivism) som drar minoritetsungdom i forskjellige retninger:

... jeg har en oppfatning av at vestlig individualisme står litt i kontrast til familieverdier i en del muslimske land, og i en del muslimske innvandrerfamilier. Ta meg selv som eksempel da. På videregående så hang jeg masse med venner, var mye borte hjemmefra i hverdagene og i helgene og overnatta der. Jeg brukte mye tid med venner, sender melding til familien om at jeg kommer ikke hjem til middag i dag. Jeg ser for meg at det familielivet er en del viktigere for mange muslimer. Det kan være et litt annet press fra familien om å være med dem, samtidig som at det er et press fra vennegjengen om å være med på det som skjer der. Det tror jeg er en viktig problemstilling (Sebastian).

Sitatet ovenfor er dekkende for den forståelsen mange av informantene hadde om innvandreres utfordrende identitetssøken; at man som innvandrer har en familie med én kulturell bakgrunn, og en vennekrets og et samfunn med en annen. Eriksen (1997) forklarer denne kulturelle spagaten som mange minoritetsungdommer lever i, gjennom begrepet *bindestreksidentitet*, som beskriver et forsøk på å bygge bro mellom to atskilte kategorier (kulturer). Én av informantene, Jørgen, forklarer at man som troende ikke-vestlig innvandrer vil støte på utfordringer i møte med det vestlige, sekulære samfunnet:

Skal man følge familiens praksis og religionen din eller vennene dine? Som ung kan det oppleves litt som at man er utenfor gjengen ved å for eksempel ikke drikke alkohol som de andre. Det ser jeg for meg som et problem (Jørgen).

Bildet som presenteres av informantene, beskriver hvordan man blir tvunget til å forholde seg til flere kulturer samtidig. Eriksen (1997) forklarer hvordan dette kan fungere i praksis; på den ene siden går man på norsk skole og lærer seg en sosialdemokratisk og egalitær væremåte hvor kulturelle forskjeller blir nedtonet, hvor det forventes at man opptrer selvstendig, og hvor personlige valg tillegges stor betydning. På fritiden forventes det at man deltar i sin generasjons sosiale liv. Samtidig lever mange ikke-vestlige innvandrere i en familiesituasjon som stiller ganske andre og ofte motstridende krav; hvor lojalitet og trygghet kanskje verdsettes høyere enn frie valg, hvor det snakkes et annet språk enn norsk og hvor maktforholdet mellom generasjonene er dramatisk forskjellig fra skolesammenhengen. De to ulike verdene bygger på ulike sett av kulturelle koder. Sebastian forteller hvordan han tenker om dette:

... det å finne seg selv er noe de fleste føler på. Men hvis man er første- eller andregenerasjons innvandrer, og for eksempel muslim, så har man så mange ting å ta stilling til. Skal man være som vennene sine eller som familien sin? Vi har alle sett Skam. Vi har så mye å ta stilling til, men noen

kommer sikkert styrket ut av dette her også. Men det er sikkert mange utfordringer underveis (Sebastian).

Her reflekterer Sebastian over hvordan motstridende praksiser, der man på den ene siden blir oppmuntret til å være selvstendig, selvsikker og selvgående, og på den andre siden må være lojal mot familien der man skal te seg sømmelig, kan bidra til å skape forvirring blant ikke-vestlige innvandrere (Narayan 1997). Bevisstheten de fleste informantene viste, kan også være noe av forklaringen på det gjennomgående nyanserte synet de har om kulturell praksis som kan hevdes å bryte med vestlige verdispørsmål (som vi skal se i neste delkapittel) eller mer konkret, den evinnelige debatten om hijab, som ofte har vist seg å være polariserende. Bo, en av informantene delte sine tanker om bruk av hijab:

Jeg synes det er en veldig vanskelig diskusjon, fordi at du har familier der det mer eller mindre tvang, selv om de kanskje selv ikke mener at det er det. Så har man gjerne inntrykket av at om du vokst opp i en muslimsk familie, så er det kanskje ikke tvang, men likevel en forventning om at du burde bære den hijaben. Og så er det også veldig mange som har lyst til å bære den (Bo).

Sitatet ovenfor viser informantens nyanserte måte å uttale seg på, også når det kommer til krevende spørsmål som bruk av hijab, der det er lett å slenge ut påstander om at det er en kvinneundertrykkende praksis. Det presenteres istedenfor tre mulige forklaringer på hvorfor kvinner bærer hijab. Disse alternativene bygger på ulik grad av påvirkning hjemmefra. Den første er at disse kvinnene bærer den som et resultat av sosial kontroll. Den andre forklaringen er at man som kvinne er blitt utsatt for indirekte sosial kontroll fra sine foreldre, som fremmer «sunne» feminitetsformer, og som gjør at man føler at man bør bære hijaben. Den tredje forklaringen er at kvinnene bærer hijaben frivillig. Om man skal bære hijab eller ikke, er et spørsmål som muslimske kvinner må ta et standpunkt til i møte med det norske samfunnet. Som vi skal se, handler bruken av hijab for informantene mine ikke bare om personlig identitet. Det har i mange miljøer blitt et symbol på kvinneundertrykkelse og blir ofte møtt med stigma i det norske samfunnet. I en samtale om hijab beskriver informantene Sebastian en mulig konsekvens hijab-bruk kan få:

Å bruke hijab er noe som gjør at du skiller deg ganske kraftig ut. Det er en slags stigmatiserende ting å gå rundt med, fordi at du er annerledes i Norge. I et land der flesteparten er muslimer, så tror jeg ikke man føler seg undertrykt. ... Poenget er at når folk begynner å stille spørsmål til bruken av hijaben, så får man en case; for da begynner man å føle seg annerledes og at du ikke passer inn i samfunnet (Sebastian).

Sebastian hevder at man ved bruk av hijab i Norge selv kan føle at man skiller seg negativt ut i mengden fordi at man tydelig er bærer av et kulturelt klesplagg.

Niklas, en annen informant, mener at dette også kan gjøre at nordmenn tar avstand fra dem:

Jeg har også noen tanker om, jeg er litt opptatt av dem og oss i gåsetegn. Hva som gjør at nordmenn skiller seg fra, tar litt avstand til muslimer, og jeg tror at det har noe med at islam er så synlig. Det blir så tydelig, det er ofte lettere å se hvem som er muslimer og hvem som er kristne. Og at det også kan gjøre at det blir lettere å holde muslimer utenfor. Fordi vi i Norge kanskje tenker at religion er litt teit. Så hvis man ser at noen er muslim, så er det litt teit. Og hvis man ser at noen er kristen, så er det litt teit, men det er kanskje ikke så lett å se.

En grunn til at Niklas tenker som han gjør om religiøse symboler, som bruk av hijab, kan være det faktum at hijab ikke er forbundet med udelte positive assosiasjoner i vesten. I diskusjon om hijab i offentligheten ropes det ofte høyt om kvinneundertrykkelse, fordi at det blant mange eksisterer en idé om at kvinner ikke bærer plagget frivillig. Dette kan i så måte hevdes å gå på akkord med den vestlige ideen om likestilling og videre de demokratiske verdiene.

Identitet er et tema som informantene selv kan relatere seg til. Informantene har vokst opp på tett hold og på avstand med ikke-vestlige innvandrere, og samtidig selv erfart prosessen med å finne seg selv og sin plass i samfunnet. Denne prosessen blir av informantene beskrevet som ekstra krevende for ikke-vestlige innvandrere, fordi at de må forholde seg til motstridende idealer. En forståelse for at prosessen med å finne seg selv kan være ekstra krevende for innvandrere med en annen kulturell bagasje, bidrar til å øke toleransen informantene har til etniske minoriteter. Jeg ønsker å runde av temaet *identitet* med et sitat fra en informant som oppsummerer dette poenget på en god måte:

Jeg tror mange vokser opp med en liten identitetskrise der det er ulike grupper rundt deg, litt avhengig av hvor strengt det er hjemme. Mange opplever nok et sterkt press på å være en god muslim og samtidig å gjøre de tingene for kompisgjengen. Så jeg tipper at mange virkelig må tenke mye på det. Altså, vi prøver jo alle å vokse opp å finne ut av hvem vi er, men der er det virkelig to ulike verdener som drar deg i forskjellige retninger, og da kan det kanskje være vanskelig å forene de to (Sindre).

Informantenes forståelser om identitet er at innvandrere må forholde seg til «to verdener» som drar dem i forskjellige retninger. Disse ulike verdenene blir beskrevet som motsetninger når det kommer til kulturelle koder, krav og ikke minst verdier.

4.2 Verdier

Informantene var også opptatte av å diskutere verdispørsmål og sine syn på «vestlige verdier» i sammenheng med innvandring.

Jeg synes det går et veldig klart skille mellom normer, kultur og lover. Vi må kunne forvente at de respekterer demokratiet og at man skal tillate alle nordmenn sin egen frihet. Men det som jeg synes er dumt er at vi setter krav til at man skal lære seg det som ofte omtales som norske verdier og den norske kulturen, og da snakker jeg ikke om demokrati og åpenhet, for det er bra. Det må vi ha i bunn, og det må alle være enige om. Men for å ta ytterpunktet, så bør det ikke være krav om at man skal spise brunost og gå på langrenn, ikke kun fordi det er litt teit, men også fordi at det er ikke så mange nordmenn som gjør det lenger heller. Og da blir det litt rart at vi skal sette det som et krav (Sindre).

Kommentaren til Sindre viser hvor han mener at skillet går på hvilken tilpasning vi som samfunn kan forvente av innvandrere, og hva vi ikke kan forvente. Den gjennomgående holdningen informantene hadde til verdispørsmål som holdninger til homofili, likestilling og individuell frihet, var at dette uomtvistelig var verdier som må ligge i bunn i et velfungerende norsk samfunn. Henrik, en av informantene, forklarer dette:

De norske verdiene som vi forsvarer, det er demokratiske verdier, som gjelder for hele vesten. Det er her integreringen kommer inn, at man skal klare å holde på disse vestlige verdiene. (Henrik).

Samtidig var det bevissthet om at det kan ta tid før alle, nordmenn som innvandrere, klarte å omfavne disse ideene. Halvar, en informant i en annen gruppe, forklarer at det er en prosess som kan ta tid:

Jeg tenker at man ikke kan akseptere at de ikke følger likestilling. Men det er ikke slik at man kan endre sine verdier over natta, det blir som det blir. De har med seg den kulturen de har fra sitt hjemland. Men hvis det norske samfunnet er åpent og muslimer blir en del av det norske samfunnet, så vil det sakte men sikkert bli slik at de ser på likestilling på en annen måte etter hvert. At de endrer sitt syn, ikke på grunn av tvang, men som et resultat av en frivillig prosess. Men det krever også at de blir inkludert i det norske samfunnet og at de ikke blir holdt utenfor ... (Halvar).

Ovenfor understrekes viktigheten av at innvandrere blir tatt imot på en god måte i møte med det norske samfunnet. Halvar forklarer at integrering er en toveisprosess der minoritets- og majoritetsbefolkningen må samarbeide. Bo, også han informant, hevder at vi kommer til å se en positiv utvikling blant innvandrere og deres holdninger til for eksempel homofili:

... Vi ser uansett en samfunnsutvikling der unge, også muslimer, hvor mye mer åpen man er for forskjellige ting. Så jeg tror at på ny, så kommer det generasjonsskiftet. Så selv om muslimer praktiserer visse deler av koranen sterkere enn det kristne i dag gjør på visse deler av bibelen, synes jeg ikke at man skal dømme for hardt. For det er mange muslimer som ikke har noe som helst problem med homofili.

Funnene fra et forskningsprosjekt om holdninger til homofili og likestilling blant innvandrere i Norge, viser at det finnes klare indikasjoner på verdiassimilering på verdier som likestilling og fri seksualitet. Barn av innvandrere som vokser opp i Norge, er i betydelig grad støttende til idealer knyttet til likestilling, og det finnes en klar trend i retning økt toleranse for homofili. Disse funnene viser også at ungdommene med bakgrunn fra steder der homofili ikke er akseptert og lovlig, stadig viser mer toleranse for ulike seksuelle orienteringer. Dette betyr ikke at det ikke fortsatt finnes forskjeller i verdier og holdninger mellom unge med ulik etnisk og religiøs bakgrunn. Likevel er dette, når vi kjenner til de reelle kulturelle forskjellene mellom befolkningen i Norge og i mange senderland, en positiv utvikling. Gradvis tilpasser flertallet innenfor ulike etniske grupper seg de hegemoniske holdningene som råder på grunnleggende verdispørsmål (Friberg 2016). Niklas, informant i gruppe 1, forsøker å sette seg inn i hvordan han ville opptrådt i møte med en ikke-vestlig kultur. Han stiller spørsmål til om vi ville vært villige til å gi slipp på våre verdier, bare fordi at «det er sånn»:

Hvis jeg hadde dratt med min familie ned til Saudi Arabia, så tviler jeg på at mine foreldre ville lagt fra seg norske verdier når de kommer dit som innvandrere. Så jeg tror ikke moren min hadde tatt på seg hijab. Eller hun måtte sikkert det, men de synes sikker vi er like rare med våre verdier og vår måte å leve på, som vi synes at de er rare (Niklas)

Åsmund, informant i samme gruppe som Niklas, bygger videre på denne uttalelsen og utdyper at:

Problemet her er jo at vi synes at vårt syn på ting er det synet de også burde ha. Vårt syn på likestilling og så videre. ... på en måte så sitter vi og konkluderer med at det er vår måte som er best og få dem til å endre tankesett til den måten vi tenker på. Og det har litt å si hvordan vi går inn i den debatten der.

Åsmund hevder at majoritetsbefolkningen i møtet med innvandrere har en etnosentrisk holdning, der man anser sin egen kultur som den beste, mest avanserte, den mest naturlige og riktigste. Konsekvensen av å bruke sin egen kulturs verdier og levemåter som målestokk, er at det som er galt med andre kun er at de ikke er norske (Dahl 2001). Åsmunds eget syn på kultur passer ikke inn i et slikt tankesett, men minner mer om kulturel relativisme, der alle utsagn, handlinger og fenomener forstås ut ifra sin egen kontekst og sammenheng. En slik

holdning innebærer at vi må bestrebe oss på å trenge bakenfor de ytre forskjeller for å forstå (ibid).

Informantene snakker om demokratiske verdier som ufravikelige, også i møtet med innvandrere som måtte ha andre verdier med seg fra sitt tidligere hjemland. Likevel viser de forståelse for at det tar tid å endre verdsett, og at man må innlemmes i samfunnet for å kunne omstille seg og sine tanker. Til tross for at de mener at verdigrunnet må ligge i bunn, problematiserer de hvordan majoritetsbefolkningen ofte anser den norske kulturen som overlegen andre kulturer. Denne måten å tenke om kulturelle forskjeller, leder oss til det siste delkapitlet, som tar for seg informantenes ideer om hvordan vi kan bidra i integreringen av innvandrere med en annen kultur og et annet verdsett. Til forskjell fra de to første temaene, tar det siste temaet for seg majoritetens rolle i integrering av minoriteter. Disse ideene presenteres samlet i det siste delkapitlet som temaet *toleranse*.

4.3 Toleranse

Jeg tror mye kommer til å endre seg fremover helt naturlig. Du ser at muslimske jenter som er andregenerasjonsinnvandrere er blant de med høyest snitt på videregående. Og så tror jeg at vi i vesten er veldig raske til å dømme andre kulturer. Jeg vet ikke hva det skyldes, men vi har blitt et sekularisert samfunn og mye kommer ganske naturlig når det skjer. Med en gang samfunnet sekulariseres, så er det sånn at ting skjer, men det tar tid. Vi i vesten er veldig raske til å dømme andre kulturer for deres praksis, fremfor å vise forståelse for at vi også har vært der. Du skal ikke langt tilbake i Norges historie før det var relativt like tilstander hos oss, og så er vi så raske til å dømme en annen kultur som kanskje kommer til komme dit ... (Bo).

Informantene var, som vi også senere skal se i kapittel 6, opptatte av å fremstå som inkluderende og tolerante til innvandring og deres kulturelle bagasje. Bo hevder at majoritetsbefolkningen har vanskelig for å anerkjenne nye kulturell praksis. Samtidig mener han at det vises lite tålmodighet i innvandreres forsøk på å tilpasse seg. Religionsforskeren Cora Alexa Døving (2009) mener at begrepet *toleranse* kan spille en viktig rolle i denne relasjonen. Toleranse handler ikke om å anerkjenne det allerede kjente og det man fra før av er grunnleggende enig i, men om å anerkjenne nye ideer. Et gjennomgående poeng i datamaterialet er at hvis vi skal kreve kulturell tilpasning fra innvandrere, må vi også anerkjenne deres kultur som noe verdifullt. En historie fortalt av Jørgen, en annen informant i utvalget, er et eksempel på at dette ikke alltid gjøres.

Jeg husker en episode fra ungdomsskolen. Det var en eller annen dag, husker ikke hvilken, men man skulle ikke ta med seg matpakke i hvert fall. Og da fikk vi pølser. Det var ikke noe alternativ til det.

Denne historien refererer til muslimenes matregler, om at man som muslim ikke kan spise svinekjøtt. Manglende tilpasning i slike situasjoner gjør at muslimene på denne skolen blir ekskludert fra den felles lunsjen. Bo, forklarer i tråd med forskningen (Døving 2009) at dårlig tilpasning kan være et resultat av manglende erfaring med slike situasjoner. Han forklarer at de i vennegjengen hans tilpasser en festaktivitet som beer pong¹:

For nordmenn er også den kulturen ny, og man er kanskje ikke vant med å legge til rette for folk, mens nå når man går på universitetet, så merker jeg at vi gjør det på en god måte. Vi vet at han ene ikke har lyst til å stikke seg ut, fordi at han føler det går på bekostning av oss. Så når han er med og spiller beerpong, så drikker han bare vann istedenfor.

Forskjellen på denne festhistorien og historien fra skolelunsjen er at erfaringsgrunnlaget representantene fra majoritetsbefolkningen har er forskjellig. Mens kompisgjengen vet at de burde tilpasse festleken slik at den muslimske kompis som ikke drikker alkohol kan være med, har ikke lærerne på ungdomsskolen tenkt på at de muslimske elevene trenger tilpasning når det serveres pølser på aktivitetdagen. Slike historier er en viktig påminnelse om at integrasjon er en prosess som krever innsats fra to parter.

Toleranse presenteres av informantene som en mulig løsning på konflikter som måtte finnes mellom majoritets- og minoritetsbefolkning. Dette er en løsning som både krever at innvandrere setter seg inn i vestlige verdier, og majoritetsbefolkningen setter seg inn i en ny kulturell praksis. Utfordringen med å lansere dette som en løsning på alle «kulturelle kollisjoner», er at toleranse krever kunnskap om kulturell praksis, ydmykhet til å sette seg inn i nye, ukjente ideer, og vilje til å bli kjent med representanter for dette, altså mennesker som kanskje ser annerledes ut og ikke snakker samme språk som en selv. Det er viktig å understreke at toleranse er noe som går begge veier. Innvandrere og majoritetsbefolkning må dra i samme retning og søke kunnskap og kontakt med hverandre.

4.4 Oppsummering

Dette kapitlet har tatt for seg tre temaer som fremsto som viktige for informantene, identitet, verdier og toleranse. I sammenheng med kulturell tilpasning er det flere spørsmål som trer fram. Er det nok at ikke-vestlige innvandrere tilpasser seg et vestlig verdsett, eller skal de også skal tilpasse seg norsk kultur som innebærer

¹ Beer pong er en drikkelek der man kaster en bordtennisball over et bord, med mål om å treffe en kopp med øl på den andre siden. Taper man spillet, må man drikke ølet.

å spise svinekjøtt og å drikke alkohol på fest? Et annet viktig spørsmål som kan diskuteres, er hvor langt majoritetssamfunnet skal strekke seg for å oppfylle muslimer og andre minoritetsgruppers krav til samfunnet. Deler av informantenes syn på disse spørsmålene har blitt vist fram i dette kapitlet. I det neste kapitlet skal jeg undersøke materialet på en annen måte ved å analysere spekteret av meninger som finnes blant informantene om innvandring.

5.0 Spekteret av meninger om innvandring

Etter å ha lest gjennom datamaterialet og kodet utsagnene til informantene mine, har det dannet seg et bilde av hvilke meninger som finnes om innvandring. Noen av disse meningene er allerede presentert i det forrige kapitlet. I dette kapitlet blir noen av temaene fra forrige kapittel tatt opp, samtidig som at noen nye temaer blir introdusert. Jeg bruker kategorisering som analysegrep i dette kapitlet, og kategoriserer informantenes utsagn som *snillistiske*, *balanserte*, *skeptiske* og *fremmedfiendtlige*. Disse kategoriene er forskjellige meningspakker. Informantene holder seg ikke nødvendigvis kun innenfor én av disse; som informant kan man gjennom et intervju for eksempel uttale seg både balansert og skeptisk. Dette gjelder mer eller mindre samtlige informanter, og er helt normalt; når vi snakker skli vi gjerne mellom flere meningspakker. Den oppmerksomme leser vil kunne se dette ved at de samme navnene står i parentes bak utsagn som finnes i flere meningspakker.

5.1 Snillistiske utsagn

Under samtalene med informantene, er det flere utsagn som viser at det var stor toleranse i spørsmål om innvandring. I dette kapitlet kategoriserer jeg *snillistiske utsagn* som en meningspakke som er ikke-konfronterende og/eller fraskriver innvandrere ansvaret for egen integrering. Her stilles det få eller ingen spørsmål til kritikkverdig religiøs- og kulturell praksis. De snillistiske utsagnene peker i diskusjon om innvandring på «samfunnet» som ansvarlige for integrering av etniske minoriteter. Disse utsagnene kan også beskyldes for å fraskrive de etniske minoritetene sin del av ansvaret. Et eksempel på et snillistisk utsagn fra mitt datamateriale er:

Samfunnet må være åpent for å ta imot. Så hvis ingen tar initiativ til å ønske dem velkommen, så er det vanskelig for en familie som kommer til Norge å integreres. Så jeg tenker at samfunnet har et ansvar for å ta i et tak for integrering (Halvar).

Søker man opp ordet snillisme i språkrådets ordbok forklares ordet som en misforstått snillhet som går ut på å være overdrevent forståelsesfull og imøtekommende, ofte av frykt for å ta upopulære avgjørelser. Snillismen beskriver en ettergivenhet som ofte er praktisert av myndigheter overfor sosialklienter (NAOB 2019). I politisk sammenheng brukes gjerne snillisme som en fornærmelse mot venstresidens angivelige naivitet om sosiale velferdsordninger og innvandring.

Begrepet ble lansert av Gisle Espolin Johnsen på 1970-tallet, men ble for alvor kjent den 13. juni 1991 da Ap-politiker Rune Gerhardsen tok et oppgjør med den norske velferdsmodellen (Bakken 2010). Gerhardsen mente at det ikke lenger

fantas noen sammenheng mellom rett og plikt; man kan ikke få, dersom man ikke yter. Hans irettesettelse av folket var myntet på både etniske nordmenn og innvandrere, men har i senere tid blitt brukt til inntekt for partiene på høyresiden som jobber for en mer restriktiv innvandringspolitikk. I hans bok *Snillisme på norsk*, også den skrevet i 1991, forklarer han begrepet:

Jeg har brukt ordet som betegnelse på det fenomen vi som samfunn, i det godes hensikt, har tøyd systemet mot den ekstreme og misforståtte velvillighet. De gode idealer trekkes ut i parodier. Alle krav skal innfris, alle problemer løses og alle menneskelige vanskeligheter ivaretas. Snillisten møter alle krav med velvilje. Snillisten er alltid forståelsesfull overfor et krav, et behov eller en interesse. Snillisten tar ingen konfrontasjoner. Konsekvensen blir at ansvaret undergraves og at det ikke lenger stilles krav til enkeltmennesket (Gerhardsen, 1991: 29).

Det var flere utsagn i datamaterialet som kunne plasseres i denne meningspakken. Én av informantene beskrev det norske samfunnet som en instans som gjør det krevende for enkeltindivider å integreres. Innvandrere blir på den andre siden beskrevet som tilpasningsdyktige og integreringsvillige:

Jeg tror at det på samme måte som med norske kvinner på 50-tallet vil utvikle seg i riktig retning dersom muslimer får lov til å bli en del av det norske samfunnet. Dersom det skal skje, så er det helt sentralt. I bibelen står det samme: «kvinner er underlagt menn». Nå har vel ikke det på samme måte utspilt seg i praksis, men det har alltid vært stor forskjell mellom mann og kvinne. Så jeg tror det er noe som kan utvikle seg i islam, og at det kan gå fort dersom muslimer får lov til å integreres i det norske samfunn (Halvar).

Et viktig poeng i utsagnene som plasseres i denne kategorien, er at majoritetsbefolkningen må åpne seg mer opp og bidra i integreringsprosessen. Utsagnet om at «(...) det kan gå fort dersom muslimer får lov til å integrere seg i det norske samfunn», er et eksempel på dette. Utsagnene som hører til denne meningspakken viser til en idé om likeverd blant mennesker, noe som kan føre til at innvandrere får særbehandling i gitte situasjoner fordi de regnes som underlegne etniske nordmenn. I møte med etniske minoriteter forteller en av informantene om et minne fra sin egen barndom:

Jeg husker at på barneskolen så var det flere av vaskehjelpene som var mørkhudede, ikke at det nødvendigvis betyr at de er muslimer, men jeg følte at jeg måtte være ekstra grei med dem, så jeg sa alltid «hei» til dem. Hadde det vært norske vaskehjelpere hadde jeg ikke tenkt det samme. Men jeg husker at jeg tenkte at jeg skulle være ekstra hyggelig mot dem (Halvar).

I møtet med det norske samfunnet skal også særtrekk ved muslimsk praksis som bruk av hijab ønskes velkommen. Henrik, en av informantene, sier at: «... jeg ser

mer på hijaben som bunaden i Norge, et kulturplagg som de bærer med stolthet». Henrik sammenligner hijaben med den norske fest- og høytidsdrakten bunad, som er å regne som et av de mest særegne norske kultursymbolene. Hijaben er på den andre siden blitt hyppig debattert her til lands, og beskrives ofte som noe fremmedgjørende og undertrykkende. Informanten stiller ikke spørsmål til hva som ligger bak praksisen om å bære dette sløret, men praksisen aksepteres på lik linje med andre kulturelle forskjeller som finnes mellom etniske nordmenn og muslimer. En annen informant forklarer dette med andre ord:

... Hva har det å si om hele verden roter seg sammen? Vi er langt på vei mot den utviklingen. Det er mange i Norge med mørk hudfarge, som snakker norsk og identifiserer seg som nordmenn. Er ikke det kult? Det er bare folk. Folk er så like. Det er bare dumt å skape skillelinjer på vilkårlige ting (Sebastian).

Snillistiske utsagn kan knyttes opp mot et overdrevent kulturel relativistisk idésett, som tar utgangspunkt i aksept for nye kulturelle praksiser uten å bedømme dem etter kvalitet, moral eller utviklingsnivå. Alle praksiser rangeres som like gode (Dahl 2001). Ser man denne debatten i et litt annet lys, vil det dukke opp noen dilemmaer som viser at kulturelle møter ikke nødvendigvis alltid er så lett som de snillistiske utsagnene gir uttrykk for.

5.2 Balanserte utsagn

De fleste informantene ga uttrykk for at de var innvandringspositive, men i motsetning til de snillistiske utsagnene, hadde mange samtidig et kritisk blikk på innvandring. Én av informantene forklarer hvordan han ser på saken:

... Jeg ser på meg selv som ganske innvandringspositiv, men jeg er veldig oppmerksom på at jeg ikke ønsker å feie eventuelle problemer under teppet. Det skal være lov å kritisere og si at innvandring og islam er et problem, fordi at disse tingene går begge veier (Sindre).

Om integrering forklarte informanten Bo at det må settes krav til å sette seg inn i samfunnet, men at man som individ også må ha frihet til å leve *sitt* liv og ikke nødvendigvis leve livet på samme måte som mange etniske nordmenn gjør:

Det jeg legger i integrering er at du skal lære samfunnet å kjenne. Du skal lære deg språk, hvordan samfunnet fungerer på generell basis, men hvordan du selv er som person og hva du velger å gjøre på din egen fritid, synes jeg ikke er en del av integreringsbegrepet. For alle vi nordmenn gjør så mye rart på fritiden. Du har de som går i fjellet som er karakteristiske nordmenn, og du har de som sitter og gamer hele dagen. Så mennesker er forskjellige og gjør forskjellige ting. Du har de som gjør de tradisjonelle tingene og de som ikke gjør det. Så, at vi skal tvinge noen til å gjøre det ene eller det andre

blir merkelig når kun et fåtall av oss nordmenn faktisk gjør de tradisjonelle tingene (Bo).

De balanserte utsagnene er i samtale om innvandring tolerante, men stiller også spørsmål til praksiser som ikke er i tråd med demokratiske verdier som personlig frihet og demokratiske verdier. Å stille kritiske spørsmål til innvandring og kulturelle praksiser, er en viktig del av denne meningspakken. På overordnet nivå beskrives integrering blant de balanserte utsagnene som et samarbeidsprosjekt mellom majoritet- og minoritetsbefolkningen. I diskusjon om hvor tolerant samfunnet burde være i møtet med kulturelle særtrekk, som religiøse hodeplagg, er de balanserte utsagnene todelt. Å bære hijab anses som en legitim praksis som må tillates, mens bruk av den ansiktsdekkende *niqaben* er en grenseoverskridende praksis som ikke kan godtas. En av informantene forklarer sine tanker om bruk av hijab:

... Frihet er veldig grunnleggende i det norske samfunnet. Og det er sånn vi vil at det skal være. Og det vil også si at alle skal ha muligheten til å gå kledd som de selv vil, og jeg tror at det er mange som blir utsatt for et sterkt press og kanskje også blir tvunget. Men det er nok også mange som gjerne vil også, og som føler at det norske samfunnet ikke tillater dem det heller. Så den friheten går begge veier, du må også ha friheten til å bære hijaben hvis du selv vil. Og så synes jeg det er stor forskjell mellom disse plaggene også (les: hijab og niqab), med tanke på at hijaben lar deg vise ansiktet ditt. Så jeg har hatt debatter før om dette med offentlige ansatte, som politifolk, og om de skal få lov til å ha på seg hodeplagg. Og jeg ser ikke noe problem med at politifolk går med hijab ... (Sindre).

Her skildres et dilemma som muslimske kvinner støter på i møte med det norske samfunnet; der nordmenn kan tenke at bruk av hijab er et resultat av tvang og en del av en kvinneundertrykkende religionspraksis, kan det også være det motsatte, et selvstendig valg. Uttalelser som passer inn i denne kategorien viser til en forståelse for at det ikke er lett å være muslimsk kvinne i Norge. I diskusjon om bruk av niqab, forklarer noen informanter at den fremstår som noe fremmed som skaper avstand mellom dem selv og kvinnene. I ytterste konsekvens kan dette også skape større avstand mellom etniske nordmenn og muslimer. Sindre, en av informantene, sier følgende om saken:

... med personer som dekker til ansiktet sitt, så forsvinner noe av den tilliten som Norge er bygd på. ... Bare det å kunne se ansiktet til hverandre, tolke ansiktsuttrykk og føle oss trygge på den personen; det ligger en tillit i det, at vi kan se ansiktet til en person. Det er derfor det er så stor forskjell på disse to (les: hijab og niqab) (Sindre).

Bruk av niqab oppleves som et overtramp som ikke kan tolereres fordi at det går på akkord med det norske verdigrunnet. Marianne Gullestad forklarer en slik motvilje med det hun omtaler som *den nasjonale orden*. Hun beskriver den

nasjonale orden som en diskursiv formasjon som gjør det mulig å identifisere konnotasjoner som knyttes til sosiale kategorier. Disse konnotasjonene skifter i pakt med den historiske, politiske og sosiale konteksten. Den måten virkeligheten tolkes på, setter rammene for hvordan det er mulig å handle. Selv om det ikke nødvendigvis er påtvunget for niqab-kledde kvinner å dekke til ansiktet sitt, anses det i denne kategorien nettopp som påtvunget. Dette bryter med ideen om individuell frihet, noe som står sentralt i tenkningen innenfor denne meningspakken. Det ser ut til at det finnes et skjæringspunkt der kulturell praksis bryter med demokratiske verdier og individuell frihet. Kulturell praksis må gjerne bryte med det normativt norske så lenge det ikke bryter med dette verdigrunnet:

... Norge har bare vært norsk i 100 år nå, så det som er typisk norsk er bare impulser, det kommer fra alle mulige land. Vi spiser meksikansk og italiensk mat. Det finnes egentlig ikke noe typisk norsk. De norske verdiene som vi forsvarer, det er demokratiske verdier, som gjelder for hele vesten (Henrik).

Blant de balanserte utsagnene finnes det ikke redsel for at de vestlige verdiene står i fare. Bruk av niqab regnes som et brudd på det «norske» verdigrunnet med tanke på individuell frihet, uten at det fremstår som noen trussel mot det norske samfunnet av den grunn. Standpunktet mot bruk av niqab er mer å regne som symbolpolitikk enn noe reelt problem som vi møter i det norske samfunnet, da antallet niqab-kledde kvinner i Norge er lavt. Den minoritetspolitiske tenketanken Minotenk anslo i 2014 at det var mellom 50 og 100 kvinner som brukte ansiktsdekkende plagg i Norge (Wolasmal & Gitmark 2014).

Samtidig er det som vist viktig å sette krav som er formulert med utgangspunkt i verdisyn som individuell frihet og demokrati. Dersom disse blir angrepet av ny kulturell praksis må man sette foten ned. Det er dog avgjørende for denne meningspakken at dette er universelle krav som rettes til samtlige religiøse og kulturelle grupperinger i samfunnet, deriblant kristne, og ikke kun mot muslimer. I sin forståelse av religiøs praksis sier en av informantene:

... det er litt sånn med religion at jeg synes hele konseptet er litt teit. Det er den første tanken. At islam har de samme problemene som andre religioner. Det er litt teit å skulle legge så mye av livet sitt opp mot religion. Men det er ikke spesifikt for islam, men for religion generelt (Åsmund).

De balanserte utsagnene kan knyttes opp mot sosialdemokratiske ideer, som har rådet i Norge siden de sosiale reformene ble introdusert av Arbeiderpartiet på 1950-tallet. Det sosialdemokratiske prosjektet tok sikte på å kombinere økonomisk planlegging, samfunnsstyring med politisk frihet og personlig tiltakslyst. Dette fikk støtte også fra de andre politiske partiene i Norge, og siden den tid har Norge og de andre skandinaviske landene vært å regne som

sosialdemokratiske (Lange, 2015). Meningspakken *balanserte utsagn* har individuell frihet som et ideal som ikke er forhandlingsbart.

5.3 Skeptiske utsagn

Blant informantene fantes det, som vi så i den forrige meningspakken, en kombinasjon av toleranse og kritisk tenkning. I det videre skal vi se på en ny meningspakke, *skeptiske utsagn*, som viser til en annen måte å uttrykke seg på:

Ser jeg meg selv utenfra, så føler jeg at jeg under dette intervjuet kanskje hadde litt mer fremmedfiendtlighet i underbevisstheten enn jeg på forhånd hadde trodd. Det viser seg kanskje at jeg faktisk har noen fordommer mot muslimer, selv om det ikke er slik jeg ønsker å fremstå (Niklas).

Utsagnene som kategoriseres som *skeptiske utsagn* kjennetegnes av at de er kritiske, ofte begrunnet med utgangspunkt i essensialisme (at innvandrere *er* mer voldelige, bråkete eller usiviliserte) eller kulturelle trekk som iboende hos innvandrere. Slik skepsis kommer gjerne til uttrykk gjennom illegitime måter å formulere seg på. I denne kategorien plasseres også utsagn som beskriver fordommer. Et viktig trekk ved denne meningspakken er at utsagnene er selvransakende. Det er ofte en viss skam eller usikkerhet knyttet til å innrømme at man er skeptisk til innvandring. Dette gir informantene uttrykk for gjennom kommentarer som at «dette er teit, men jeg mener likevel at». Et utsagn som viser en fordom en av informantene hadde, beskrives gjennom en opplevelse fra hans egen hverdag:

... det var cirka en måned siden. Jeg sto på et busstopp. Det var mørkt og jeg var ganske full. Og så kom det en muslim. Og det var kjempemørkt. Det kom en muslim mot meg, en mann. Litt typen som kunne båret kniv. Og jeg tenkte, at ok, nå kan jeg bli ranet. Selv om jeg har venner som er sånn og alle er hyggelige, så tenkte jeg at.. Så tenkte jeg at «kanskje jeg blir ranet nå», men så spurte han selvfølgelig bare om når bussen skal gå, ikke sant (Niklas).

Ovenfor beskrives en ektefølt frykt for å bli angrepet av det som informanten antar er en muslim. Situasjonen beskrives som dramatisk, selv om den endte med et ufarlig spørsmål om når bussen går. En av de andre informantene svarte på denne kommentaren med å forklare at:

Hvis det hadde vært en litt småmuskuløs, skalla, tatovert kar som kom mot meg, så kunne jeg fått den samme assosiasjonen. Folk kan være mer eller mindre skumle, så jeg skjønner det på en måte. Men jeg tror ikke det er utelukkende noe som gjelder mørkhudede, selv om det sikkert spiller inn for mange og kan være én av de tingene som gjør et annet menneske litt

skummelt. Men det er mange ting som kan gi litt det samme inntrykket (Åsmund).

Niklas svarer så:

Men jeg har aldri fått en sånn reaksjon mot hvite personer.

Niklas forklarer her at folk som ser ut som muslimer (som han beskriver som mørke i huden) kan skape en negativ reaksjon i slike situasjoner. En annen ulikhetsdimensjon som opplevdes som fremmed var bruk av religiøse klesplagg (hijab). På spørsmål om de ville satt seg ned ved siden av en etnisk norsk dame eller en dame med hijab på bussen forklarer to av informantene at de ville valgt den etnisk norske damen. Her viser de til en biologisk begrunnelse og et menneskelige instinkt som forklaring på deres tanker. Under følger to utdrag fra en samtale hentet fra datamaterialet:

Utdrag 1:

Men jeg klarer ikke å styre mitt instinkt. Jeg føler ikke at jeg kan noe for at jeg tenker at jeg heller ville satt meg ved siden av den norske damen (Niklas).

Utdrag 2:

Jeg kan begynne med å si at hvis jeg hadde handlet på instinkt, så hadde jeg nok satt meg ned ved siden av den norske damen. Men jeg liker godt den tanken om at man burde sende signaler om at «ja, jeg setter meg selvsagt med damen med hijab fordi at det ikke er noe skummelt i det». Men jeg tror ikke det hadde vært min instinktive reaksjon (Halvar).

Begrunnelsen i deres valg om å sette seg ned ved siden av den etnisk norske damen handler om at de tilsynelatende ikke klarer å styre sitt eget instinkt. Dette instinktet virker å være styrt av faktorer som hudfarge, klær (bruk av hijab), men også det som beskrives som en gjenkjennelig lukt:

Hvis det kun hadde vært to plasser, og det hadde vært en muslimsk dame med hijab og en norsk dame, så hadde jeg nok valgt den norske damen. Og jeg skal si hvorfor, for min erfaring med, hvordan skal jeg formulere dette rett? Min erfaring med utlendinger generelt, er at de lukter veldig intenst. Så derfor hadde jeg satt meg ved den norske damen (Jørgen).

Denne kommentaren er å regne som generaliserende og rasistisk. Likevel finnes det en usikkerhet og skam ved å utlevere disse fordommene når han sier «hvordan skal jeg formulere dette rett?», før han forklarer at han har en idé om at «utlendinger generelt» lukter intenst. Et annet utsagn som viser lignende fordommer, er når jeg spør informantene om hva de hadde tenkt om deres nye naboer viste seg å være en muslimsk familie. Her ble det sagt at «det første jeg tenker er at det blir mye bråk», før det ble fulgt opp med «og det hadde det vært

med en vanlig familie også». En annen informant i samme intervjugruppe forklarte at han hadde fordommer om at muslimer bråkte:

Hvis jeg skal være ærlig på en fordom som jeg har er at jeg hadde forventa høyere volum, kanskje mer bråk fra dem enn vanlig norske nordmenn. Jeg vet ikke om det stemmer. Bortsett fra det, så vet jeg ikke. Jeg har egentlig ikke noe forhold til naboen noen av de plassene jeg har bodd så langt. Så jeg hadde nok vært litt spent på hvordan det hadde gått med de muslimske naboene (Henrik).

Samtidig som to av informantene forteller at de har en fordom om at muslimer bråker, ligger det en usikkerhet når det forklares at «jeg vet ikke om det stemmer». Denne usikkerheten er definerende for denne meningspakken. Skeptiske utsagn er ofte et resultat av uvitenhet og mangel på førstehåndserfaringer med innvandrere (Døving 2009). Ovenfor er det vist til en rekke generaliserende påstander som i liten grad kjennetegnes av å være velbalanserte og logiske i oppbyggingen. Slike uttalelser skaper avstand mellom grupper fordi at de tegner et bilde av en stor gruppe som enten «luktende», «farlige» eller «bråkete». Dette drar veksler til en anti-muslimsk diskurs som tillegger muslimer og innvandrere for øvrig iboende egenskaper (Bangstad 2014). Det som skiller denne meningspakken fra *fremmedfiendtlige utsagn*, som skal presenteres i neste delkapittel, er den selvransakende måten å formulere seg på.

5.4 Fremmedfiendtlige utsagn

Der noen av informantene uttalte seg skeptisk til innvandring, uttalte andre seg *fremmedfiendtlig*:

Jeg mener at de (les: innvandrere) burde komme seg ut i jobb og utdanning så fort som mulig. Så det er litt ødeleggende den kulturen som de har når de skal integrere seg. De lærer jo også opp ungene til å fortsette med den kulturen (Remi).

Som vist i sitatet ovenfor, tar denne meningspakken for seg utsagn der informantene argumenterer på generaliserende vis, og der kulturell praksis som går imot det du selv kjenner til, blir kritisert. I denne meningspakken ser vi et etnosentrisk tanke sett komme til uttrykk, der andre skikker og verdier blir vurdert etter hvor mye de ligner på egne skikker og verdier (Dahl 2001). Usikkerheten som ble presentert i den forrige meningspakken er fraværende blant utsagnene i denne kategorien, og enkle svar dominerer.

I integreringsøyemed kan denne meningspakken knyttes til et assimileringssyn, der det forventes at etniske minoriteter tilpasser seg det norske samfunnet og adapterer norske verdier og til og med en norsk livsstil. Et typisk utsagn er at «du

kan egentlig gjøre hva du selv vil, så lenge du følger norsk lov. Og oppfører deg» (Remi).

Grunnleggende for alle meningspakkene er at man i Norge skal ha frihet til å handle og styre sitt eget liv, men blant de fremmedfiendtlige utsagnene begrenses ikke denne friheten kun av lovverket, men også av en «felles forståelse» av hva som er god oppførsel. Det vises i de fleste tilfellene ikke til konkrete eksempler, noe som kjennetegner et fremmedfiendtlig tankesett (Hvidsten & Thorsen 2017). Den ene gangen dette gjøres i mitt datamateriale er når Remi, en av informantene, uttaler seg om bruk av hijab:

(...) det skal ikke være noen tvang til å gjemme seg bort. En mann skal ikke kunne styre hva en dame har på seg (Remi).

Dette utsagnet viser til en idé om at den muslimske mannen ses på som begrensende for kvinnens bevegelsesmuligheter i møte med det norske samfunnet. Bruk av hijab blir ikke ansett som et valg kvinnen selv tar. Et slik narrativ bidrar både til å umyndiggjøre muslimske kvinner, men også til å skape avstand mellom den norske kulturen og «den andre». Slike narrativer er en del av en diskurs som er basert på selvfølgeligheter om verden, som utelukker andre måter å se verden på (Gullestad 2002). I sammenheng med spørsmål om innvandring uttalte Remi også støtte til en høyreekstrem bevegelse:

Remi:

Jeg er enig i mye av det den nordiske motstandsbevegelsen sier og mener, men jeg tror at de tar for hardt i når de er her i Norge.

Moderator:

Så du er enig i retorikken som den nordiske motstandsbevegelsen bruker?

Remi:

Mange meninger.

Moderator:

Som for eksempel?

Remi:

At vi må stoppe innvandring slik at vi ikke får svenske tilstander.

Informanten forklarer her at han er enig med mye av det Den nordiske motstandsbevegelsen står for, en høyreekstrem bevegelse som beskriver seg selv som en moderne nasjonalsosialistisk bevegelse som kjemper for den hvite rases overlevelse (Lindberg 2019). Et viktig poeng for Remi er at «at vi må stoppe innvandring slik at vi ikke får svenske tilstander». At man er redd for utviklingen av gettoer i Norge, som et resultat av at innvandrere bosetter seg i konsentrerte områder, er legitimt.

Det som derimot ikke er i tråd med mer balanserte utsagn, som er presentert tidligere, er måten Remi bruker begrepet «svenske tilstander». Ved å se på hvordan dette begrepet har blitt brukt av organisasjoner på ytre høyre som en virkelighetsbeskrivelse, kommer det fram at dette er et fremmedfiendtlig utsagn. Den høyreekstreme grupperingen Stopp Islamisering av Norge (SIAN), skriver på sine websider at muslimer blir mer voldelige, jo mer religiøse de er og at svenske tilstander *egentlig* beskriver muslimske tilstander (Thorsen 2018).

De fremmedfiendtlige utsagnene bygger på en forventning om at integrering skal skje på majoritetens premisser, ved at minoriteten legger fra seg kulturelle særtrekk og følger norske normer. Til forskjell fra religionskritikken som ble presentert under meningspakken *balanserte utsagn*, singler informanten her ut islam som religiøs gruppe i spørsmål om tilpasning til det norske samfunnet. Som Thorsen og Hvidsten (2017) treffende forklarer, så kan fremmedfiendtlige uttalelser anklages for å si lite om spesifikke politiske spørsmål. Utsagnene som er presentert i denne kategorien, representerer i politikken FRP og videre høyreekstreme bevegelser, og deres ideer om at innvandring er en trussel mot vår trygghet, og mot norsk kultur og -økonomi.

5.5 Oppsummering

I dette kapitlet har vi sett hvilket menings spenn som finnes i materialet. Mange av informantene hadde uttalelser som kunne plasseres i flere kategorier, mens informanten Remi var den eneste med uttalelser som kunne kategoriseres som fremmedfiendtlige. Jeg ønsker å presisere at han ikke kun hadde uttalelser som var fremmedfiendtlige i karakter.

I dette kapitlet har vi sett at det finnes forskjellige meninger om temaet innvandring blant informantene. Blant disse kategoriene har vi sett kulturel relativisme komme tydelig til uttrykk gjennom snillistiske utsagn, mens etnosentriske utsagn har kommet tydelig fram i de fremmedfiendtlige utsagnene. Kategoriene der imellom, de balanserte- og skeptiske utsagnene, kan vise til utsagn som i ulik grad tenderer mot både etnosentriske- og kulturel relativistiske ideer.

Det kapitlet ikke sier noe om, er hvilken setting disse utsagnene oppsto i. Utsagnene som er presentert i dette kapitlet er ikke et oppstått i et vakuum, men som et resultat av samtaler gjort mellom informantene i grupper. I det neste kapitlet vil jeg undersøke samtalene ved å se på hva informantene snakket om, hvordan de korrigerer hverandre og på den måten undersøke hvordan meningsdannelse blir til gjennom dialog.

6.0 Hvordan meninger uttrykkes og forhandles

Intervjuene som ble gjort, var som vist i forrige kapittel, ikke alltid preget av enighet fra start. I samtlige grupper var det likevel tydelig at konsensusbygging var viktig. I dette kapitlet skal jeg undersøke denne konsensusbyggingen. Jeg benytter Nigel Edleys fortolkningsrepertoar som analysegrep i dette kapitlet. Her skal jeg undersøke måten enighet forhandles fram, ved å se på hvordan informantene snakket sammen og diskuterte under intervjuene. Gruppene kommer fram til relativt felles holdninger gjennom å snakke med hverandre, som jeg her kaller fortolkningsrepertoar. Jeg er med andre ord opptatt både av *hva* de sier og *hvordan* de blir relativt *enige*. Selv om gruppene besto av individer med delvis ulike meninger og gruppene levde sitt eget liv, diskuterte gruppene mange av de samme temaene. Det gjorde at jeg kunne gå gjennom materialet og se etter tendenser som var unike for hvert intervju, men også tendenser som var gjennomgående. Det ble etter hvert tydelig at jeg ofte hørte de samme måtene å formulere seg på, men også de samme måtene å korrigere hverandre på.

I diskusjonene som foregikk rundt temaet innvandring, har jeg skrevet fram et fortolkningsrepertoar som består av følgende fire saksforståelser og trekk ved kommunikasjonen i gruppen: 1) Vi ønsker å fremstå som inkluderende ovenfor minoritetsgrupper, 2) Vi er usikre på hvordan vi fremstår som inkluderende, men vi gjør det etter beste evne, 3) Vi har forskjellige meninger, men vi diskuterer oss fram til enighet, og 4) Vi kan være kritiske, så lenge det begrunnes. Disse fire punktene er ulike dimensjoner ved repertoaret. Dette kapitlet skal, med utgangspunkt i eksempler fra datamaterialet, først ta for seg hver enkelt dimensjon. Så skal jeg gjennom to eksempler, vise hvordan gruppedynamikken fungerte.

6.1 Dimensjon 1: Vi ønsker å fremstå som inkluderende ovenfor minoritetsgrupper

Alle gruppene var dominert av informanter med positive holdninger til innvandring. Det ble pekt på at innvandrere i stor grad ønsker å tilpasse seg, og at de representerer en mulighet for utvikling av samfunnet:

Jeg tror mye kommer til å endre seg fremover helt naturlig. Du ser at muslimske jenter, som er andregenerasjonsinnvandrere, er blant de med høyest snitt på videregående. Og så tror jeg at vi i vesten er veldig raske til å dømme andre kulturer. Jeg vet ikke hva det skyldes, men vi har blitt et sekularisert samfunn og mye kommer ganske naturlig når det skjer. Med en gang samfunnet sekulariseres, så er det sånn at ting skjer, men det tar tid. Vi i vesten er veldig raske til å dømme andre kulturer for deres praksis, fremfor å være forståelsesfull over at vi også har vært der ... (Bo).

I diskusjon om potensielle problemområder som likestilling, sa en av informantene at:

... Vi ser også at det med likestilling er en del av utvikling, som er en god ting. Så for oss er det utrolig rart å se på en annen fase i utviklingen. Det er lett å se for seg at der vi var for 50 år siden, er de nå. Gi det 50 år, så kommer også de muslimske kvinnene ut i arbeid (Åsmund).

Moe et al. (2016) forklarer at negative holdninger mot muslimer ofte baserer seg på en idé om at de utgjør en trussel mot sentrale verdier i det norske samfunnet som likestilling, sekularisme og velferdsstaten. Et utsagn, som vist over, viser at informantene ser på kritikkverdige forhold, i dette eksempelet manglende likestilling, som noe som kommer til å ordne seg med tiden. Å tenke på denne måten, tyder på at informantene har et ønske om å forstå etniske minoritetsgrupper i beste mening. Informantene fremhever viktigheten av å inkludere minoritetsgrupper, og muslimer spesielt. Dette er gjennomgående for materialet, noe det også vises til i kapittel 4 om *identitet, verdier og toleranse*. For noen er frykten for å fremstå rasistisk noe av motivasjonen for å uttale seg positivt. Henrik, en av informantene, uttrykte beskrivende at han «er sykt redd for å bli oppfatta som rasist». Han forklarer dette med at «det er veldig lett å trå folk på føttene. Vi lever i en politisk-korrekt-alder». Dette kan potensielt ha vært en faktor som gjorde at informantene fremsto som mindre skeptiske enn de var på noen områder.

6.2 Dimensjon 2: Vi er usikre på hvordan vi fremstår som inkluderende, men vi gjør det etter beste evne

Etter å ha gått gjennom de transkriberte intervjuene, kom det tydelig fram av datamaterialet at det ofte var vanskelig for informantene å vite hvilke handlinger og utsagn som fremstår som inkluderende. Da jeg spurte informantene i den ene gruppen om hvordan de ville ha reagert hvis det flyttet inn en muslimsk familie i nabohuset, fikk jeg følgende svar fra Halvar:

... Man har noen tanker om hvordan ting burde være, og av den grunn kan det hende at jeg hadde overdrevet det å være inkluderende, og prøvd enda mer enn hvis det hadde vært en norsk familie. Men jeg har ikke vært i situasjonen, det kan hende at.. (stopper opp) antakeligvis hadde jeg ikke gjort noe særlig ut av det uansett. Man må jo litt ut av komfortsonen for å ta initiativ.

Dette er et typisk eksempel fra materialet som viser hvordan informantene forsøker å fremstå inkluderende, uten å vite helt hvordan de skal gjøre det. Å vise en overdreven gjestfrihet, virket å være gjennomgående for flere informanter. Et annet eksempel på slik gjestfrihet, er når en av informantene svarer på spørsmål

om de ville satt seg ved siden av en dame med hijab eller en etnisk norsk dame på bussen:

Åsmund:

Jeg tror jeg kunne funnet på å sette meg ned ved siden av damen med hijab for å utfordre meg, nei ikke for å utfordre meg selv. Det er litt interessant. Men det er en tanke jeg kunne fått, og da kunne jeg satt meg ned der, kanskje ikke av riktig grunn, men.

Moderator:

Utdyp den.

Åsmund:

Nei, jeg vet ikke. Det er litt sånn at vi må prøve å inkludere muslimer. Og det er jeg enig i. Og når du gir et sånt spørsmål, så ønsker jeg å svare på en måte som er mest inkluderende for muslimer.

Moderator:

Men hadde du satt deg ned med damen i hijab?

Åsmund:

ja, det hadde jeg nok gjort. Litt bare fordi, på en måte. For å være en god nordmann og for å inkludere.

I samtalen mellom meg og Åsmund, ser vi at han famler. Det var for mange vanskelig å finne de riktige ordene. I eksempelet over forklarer Åsmund at han ville satt seg ved siden av damen med hijab, men uten å klare å formulere seg på en inkluderende måte. Jeg setter ham her opp i en situasjon som det er vanskelig å umulig å svare «rett» på. Det er motivasjonen for valget som blir definerende for om handlingen fremstår som inkluderende eller ikke. Slik famling var en tendens som kunne spores gjennom hele materialet.

Upresis kategorisering som uttrykk for usikkerhet

En annen tendens som var typisk for mine informanter, var upresis begrepsbruk. Grunnen til det, var at informantene ofte hadde vanskeligheter med å vite hvem de egentlig snakket om, fordi det kan være vanskelig å vite hvem som er muslimer, hvem som er innvandrere eller mørkhudet og om noen dekker alt eller bare noe.

Dette kommer til uttrykk gjennom en usikkerhet rundt ordvalg når muslimer eller andre bestemte etniske minoriteter skal omtales. Det fremgår av datamaterialet at det var vanskelig for informantene å snakke om innvandring uten å fomme med begreper. Niklas, en av informantene, forteller at hans opplevelse av klassens sammensetning den gang han gikk på barneskolen, var at det var «80 prosent nordmenn og 20 prosent muslimer eller mørkhudede», noe som illustrerer en forvirring om hvorvidt han skal bruke «muslimer» eller «mørkhudede» om de etniske minoritetene i hans klasse. I forbindelse med et spørsmål om informantene

ville valgt å sette seg ned ved siden av en dame med hijab på bussen, svarer Henrik at:

Jeg har blitt så selvbevisst på det at jeg ikke skal ha noen fordommer, så hvis det sitter en innvandrere med en plass ved siden av seg, så går jeg ofte og setter meg på det setet.

Mens han her svarer på et spørsmål som har med «damer med hijab» å gjøre, ender Henriks svar opp med å handle om «innvandrere». I samme intervju gjør Sebastian det samme. Han påpeker at han fint kunne ha satt seg ved siden av en dame med hijab, før han fortsetter: «Jeg aner ikke hvilke forventninger innvandrere har når noen setter seg ned ved siden av dem på en buss».

En konsekvens kategorisering av mennesker får, er at det er forskjellene mellom kategoriene som vektlegges. Skiller man mennesker som «innvandrere» eller «nordmenn», vil man ofte vektlegge at «innvandrerne» ikke er født i landet, at de ofte kommer fra et samfunn med en annen kultur og religion, og at de kanskje ikke snakker like godt norsk som «nordmenn». Når man vektlegger det som skiller en gruppe fra en annen, er det lett å overse likhetene som finnes mellom gruppene (Johannessen et al. 2018).

6.3 Dimensjon 3: Vi har forskjellige meninger, men vi diskuterer oss fram til enighet

Informantene mine snakket gjennom intervjuene om mange saker som kunne si noe om deres tanker om innvandring. Dette vises det til i kapittel 4 og 5. Til tross for at informantene hadde ulik grad av førstehåndserfaring med innvandrere, og er oppvokst på ulike plasser (by, bygd og tettsted), var svarene på spørsmålene om innvandring utover intervjuene i stor grad preget av den samme toleransen og enigheten. Dette er delvis et resultat av at informantene hadde like meninger om temaene som ble diskutert. Et eksempel fra materialet viser hvordan informantene bygger videre på hverandres resonnementer.

Henrik:

Jeg tror at alle søker etter identitet. Når man er plassert på utsiden av utgangspunktet, så er det kanskje ekstra krevende. Det å finne sin egen plass når man er minoritet i et samfunn er nok ekstra krevende for muslimer med tanke på oppveksten deres.

Sebastian:

Jeg må si meg enig i det der. Det å finne seg selv er noe de fleste føler på. Men hvis man er første- eller andregenerasjons innvandrere, og muslim, så har man så mange ting å ta stilling til.

Her viser informantene forståelse for at det kan være vanskelig å vokse opp i Norge uten den kulturelle bagasjen de fleste etnisk norske barn har. En annen

årsak til enigheten som var å spore i materialet, kan knyttes til hvordan de til enhver tid forhandlet mening med hverandre. Et annet eksempel fra materialet viser dette. Her snakker de samme informantene, Sebastian og Henrik, om forskjell og likhet mellom etniske nordmenn og innvandrere:

Sebastian:

Det jeg tenker er at jeg har reist litt rundt i verden og det jeg har oppdaga er at folk er så like. Er man i Japan, Sør-Amerika eller Norge så er folk like. Så jeg ønsker egentlig å forsterke det inntrykket av at folk er like. Det ønsker jeg nok å forsterke og samtidig utfordre. Det er en positiv fordom. Jeg sitter med positive fordommer mot innvandrere og jeg har lyst til å utfordre dem. Og det her bygger veldig på.. (pause) fra da jeg var liten så tok mamma og pappa initiativ til at vi skulle få bli kjent med innvandrerne for å inkludere. Så jeg er sterkt påvirket hjemmefra.

Sebastian forklarer her på bakgrunn av sine personlige erfaringer at han opplever mer likhet enn forskjell mellom folk fra ulike kulturer. Henrik, stemmer i og forklarer noe ukonkret hvordan han vurderer Sebastians utsagn:

Jeg tror egentlig at jeg tenker mye av det samme. De er litt annerledes, men kanskje de er likere enn det vi først tenker ut ifra det mediebildet som er. Så det er kanskje de forventningene jeg ville hatt også. Kanskje ikke ting er så ulikt. Det er klart at det finnes kulturelle ulikheter, men ja.. tror ikke jeg kommer på noe mer konkret enn det.

Jeg argumenterer her for at Henrik oppfatter Sebastians poeng som noe han ikke nødvendigvis var enig i fra før, men som et poeng han blir enig i underveis. Dette av to grunner: For det første hans bruk av ordet *kanskje*: Henrik mener først at «de er litt annerledes, men *kanskje* likere enn det vi først tenker (...)». Så sier han «*kanskje* ikke ting er så ulikt». For det andre, så har Henrik 10 sekunder før Sebastians likhetsappell, uttalt at han har en fordom om at muslimer «bråker mer enn vanlige nordmenn» (les: at det er forskjell mellom nordmenn og muslimer).

Et annet, og mer tydelig eksempel på forskjellige meninger som til slutt ender i enighet, er hentet fra intervju 2, der jeg, Remi og Sindre hadde en samtale om viktigheten av å få innvandrere ut i arbeid:

Remi:

Jeg mener at de burde komme seg ut i jobb og utdanning så fort som mulig. Så det er litt ødeleggende den kulturen som de har når de skal integrere seg. Dem lærer jo også opp ungene til å fortsette med den kulturen.

Moderator:

Så nøkkelen til integrering er å komme seg ut i jobb og utdanning?

Remi:

Ja, det mest sosiale vi har i dag er jobb og utdanning. Det er jo der man treffer de fleste man kjenner.

Sindre:

Jeg er veldig enig i målet der. Det er jo det vi ønsker, at alle skal ha de samme mulighetene og jeg tror veldig på at det er gode arenaer for integrering for å få innvandrere og innvandrerkvinner spesielt inn i samfunnet. På en annen side, så må man spørre seg, hvordan skal vi faktisk få dette til hvis det er noe vi ønsker å oppnå? Skal vi bruke tvang? Da begynner vi å ligne veldig på det vi kjemper mot. Så, det er vanskelig altså. For vi vet jo ikke helt hva det skyldes heller. Det er nok mye tvang og kulturelt betinget og det kommer an på hva religionen sier og hva miljøet sier. Så, hva skal vi gjøre hvis vi vil få dette til å skje? Jeg tror bare at vi må ta tiden til hjelp og å være gode naboer, at vi oppmuntrer hverandre til det. Men det er viktig at det ikke blir noen slags tvang i en aksjon over kort tid, men at vi må ha det som mål over tid.

Denne samtalen viser hvordan Sindre spiller videre på Remis idé om at jobb er en viktig arena for integrering. Til tross for at Remis første kommentar er åpenbar essensialistisk i karakter (at innvandrere *har* en ødeleggende kultur og dermed *er* arbeidsløse), og beskriver kulturen deres som ødeleggende og underlegen den norske, får han fortsatt kredit av Sindre for å trekke fram arbeid som en viktig arena for integrering. I stedet for å konfrontere Remi med hans generaliserende påstander, velger Sindre heller å bygge videre på det de er enige om. Resultatet er at Remi til slutt sier seg enig med perspektivene som Sindre bringer inn i samtalen. Dette eksempelet er også godt for å belyse poenget om at informantene heller ville bygge videre på tanker som de var enige i, fremfor å bygge opp et motargument mot tanker som de var uenige i. Et slikt fokus kan også gjøre det lettere for motparten å akseptere nye perspektiver.

6.4 Dimensjon 4: Vi er kritiske, men det begrunnes

Det var viktig for mange av informantene å stille spørsmål til ting man var uenige i. Halvar, en av informantene, forklarer at «jeg tenker at man ikke kan akseptere at.. på likestilling, at de ikke følger likestilling». Et annet sitat fra Henrik viser hvordan han kritiserer bruk av niqab og burka i enkelte muslimske miljøer:

... jeg forbinder de to ulike plaggene med ulike ting. For med hijaben så er det kvinner som har stått fram og forsvart bruken av det hodeplagget, men med det andre, er det niqab eller burka, så forbinder jeg det i større grad med undertrykkelse. Det er et undertrykkende plagg.

Det gjennomgående poenget her er at informantene kritiserer kulturell praksis, med gjennomtenkte begrunnelser. Med disse uttalelsene viser informantene evne

til å reflektere over hvor grensen for toleranse går. De går ikke løs på noen tro, men her på en praksis som bryter med det norske verdisynet og som går på akkord med norsk lovverk. Fuglerud (2017) forklarer at det ofte oppstår konflikter når majoritetssamfunnets toleranse og prinsipper om universelle rettigheter, utnyttes av religiøse minoritetsgrupper og brukes til å begrunne sine krav om rett til å innsnevre disse rettighetene og til å praktisere intoleranse. Dette peker også informantene på i sin kritikk, og de fremstår som reflekterte og blir respektert av de øvrige gruppe medlemmene når de klarer å kritisere kulturpraksis som bryter med dette. Poenget til informantene som uttalte seg her, er i likhet med Likestillingsutvalget fra 2017 at:

Liberal ideologi legger stor vekt på enkeltpersoners autonomi, men i et samfunn der mennesker med ulike kulturelle og religiøse verdier og praksiser skal leve sammen, må dette hensynet balanseres mot en respekt for at det er grenser for hva enkeltpersoner kan kreve av omgivelsene (NOU 2017:2, s. 184).

Jeg argumenterer for at begrunnet legitim kritikk er en del av det gjeldende fortolkningsrepertoaret. Uttalelser som derimot generaliserer, møter motstand og må justeres på for å passe inn i gruppenes fremforhandlede konsensus. I det kommende skal jeg vise to eksempler på hvordan dynamikk fungerer i intervjugruppene når de møter generaliserende uttalelser. Det som gjennomsyrrer dette datamaterialet er at informantene alltid kommer til relativ enighet, også i de to eksemplene som i det følgende blir presentert. De må bare snakke sammen først.

6.5 Hvordan dynamikken fungerer

Når jeg argumenterer for at informantene *alltid* blir enige, er det i form av at de sammen skaper en konsensus som er gjeldende for sin gruppe. Denne konsensusen var relativt lik i alle gruppene. I andre settinger med andre type mennesker der det samme temaet diskuteres, kan det være andre ting det skapes enighet rundt. I bestemte grupper, organisasjoner og samfunn oppstår det forskjellige konsensuser som er gjeldende. Denne varierer fra gruppe til gruppe, og er sjelden mulig å endre radikalt over kort tid. Jeg skal nå gå i dybden på to eksempler som viser hvordan informantenes konsensus skaping i intervjugruppene fungerte.

Eksempel 1

Informantene ble i løpet av intervjuene satt inn i et dilemma som tvang dem til å ta et valg i en tenkt situasjon, som foregår på en vanlig rutebuss. Noen av svarene som ble gitt på dette dilemmaet har allerede blitt vist fram i den tidligere analysen. I det kommende skal jeg analysere en lengre samtale som viser hvordan gruppens konsensus forhandles. Dilemmaet ble for ordens skyld lagt fram slik:

Dere kommer inn på en buss. Den er helt full, men det er to ledige plasser. Du kan velge å sette dere ved siden av en etnisk norsk dame eller en kvinne med hijab. Hvor ville dere satt dere ned? (Moderator).

Så ble informantene bedt om å ta et valg og deretter begrunne dette. Henrik, en av informantene i gruppe 3, var første informant til å svare på spørsmålet i sin gruppe. For å henge med i analysen er det som leser nå lurt å ha fortolkningsrepertoaret om å være inkluderende (der også usikkerhet og utførelse etter beste evne står sentralt) i bakhodet. Henrik forklarer at han er redd for å bli oppfatta som skeptisk til innvandrere eller rasist, og at han derfor ville valgt å sette seg ned ved siden av damen med hijab:

Jeg føler egentlig at slike situasjoner skjer ganske ofte på bussen, men jeg går alltid med en tanke om at.. (tenkepause) Jeg har blitt så selvbevisst på det at jeg ikke skal ha noen fordommer, så hvis det sitter en innvandrer med en plass ved siden av seg, så går jeg ofte og setter meg på det setet. Bare fordi jeg har lyst til å fremstå inkluderende. Jeg er sykt redd for å bli oppfatta som rasist, så jeg tror nok at jeg hadde valgt å sette meg ved siden av damen med hijab, ja.

Når jeg så spør Henrik om det går an å sette seg inn i situasjonen uten å tenke på sosiale reaksjoner, endrer han svaret sitt. Nå argumenterer han for at det ville vært enklere å sette seg ved siden av den norske damen, fordi at han ikke kjenner til kulturen hennes og at det ikke er sikkert at hun vil ha ham der. Denne usikkerheten er en viktig del av fortolkningsrepertoaret og kommer til uttrykk slik:

Jeg tror det kan oppstå noen usikkerhetsmomenter når man velger å sette seg ved siden av damen med hijab kontra å velge den norske damen, fordi at jeg tenker at det kan være for hennes del at hun ikke ønsker at jeg skal sette meg ned ved siden av henne, når det er noen som åpenbart har en annen kultur enn det jeg selv har og kjenner til. Så det ville kanskje vært enklere å sette seg ned ved siden av den norske damen, tror jeg (Henrik).

Når spørsmålet om valg av sete på bussen diskuteres blir det viktig for informantene å gjøre seg opp noen tanker om hvordan det er ønskelig å framstå: Hvordan bør jeg uttale meg for å høres reflektert ut? Er det som blir sagt innenfor gruppens konsensus? Eller, hva skjer dersom jeg er uenig med en informant og sier han imot? Jørgen sitt svar på dilemmaet er et eksempel på hvordan et nytt syn på saken ble lagt fram:

Jørgen:

Hvis det kun hadde vært to plasser, og det hadde vært en muslimsk dame med hijab og en norsk dame, så hadde jeg nok valgt den norske damen. Og jeg skal si hvorfor, for min erfaring med, hvordan skal jeg formulere dette rett. Min erfaring med utlendinger generelt, er at de lukter veldig intenst. Så derfor hadde jeg satt meg ved den norske damen.

Moderator:

Så det er en annen type lukt?

Jørgen:

Ja, det høres sikkert veldig rart ut, men jeg synes mange lukter veldig ... Det skjer selvfølgelig ikke alltid, men noen ganger så tenker jeg at «hun lukter skikkelig svette» eller «han stinka». Og da har jeg fått den oppfatningen, og når jeg da kan velge, så velger jeg det alternativet ... Jeg vet jo ikke om den norske damen stinker heller, men jeg hadde valgt henne. Så dumt er det.

Moderator:

Så sikkerhet, komfort?

Jørgen:

Ja, komfort. Jeg har hatt altfor mange togturer og flyturer ved siden av en mørkhet der jeg må sitte å nesten holde meg for nesa. Det er så konsentrert lukt. Så det er kun for komfort. Jeg tror risikoen er mindre ved å velge den norske damen, selv om det ikke er sikkert.

Når gruppa her møter en uttalelse som er generaliserende i karakter, oppstår det en utfordrende situasjon. Det er åpenbart at henvisningen til «innvandrere» som «lukter vondt» er en stereotypi. Informanten antyder gjennom famlingen i sitt resonnement og kommentaren «så dumt er det» at han er klar over at denne uttalelsen er grenseoverskridende. De andre informantene lar denne uttalelsen stå ukommentert. Jeg forstår den manglende kommenteringen fra de to andre informantene som at de anser famlingen og usikkerheten til Jørgen som om at han har forstått at han står alene om disse utsagnene. Som moderator bemerker jeg meg dette og er i ferd med å bevege meg videre i samtalen. I det jeg skal til å sette informantene inn i en ny tenkt situasjon, blir jeg avbrutt av Jørgen som ber om å få følge opp den siste kommentaren sin. Han henvender seg til Henrik som under hele intervjuet har uttalt seg reflektert og nyansert rundt temaene som har blitt tatt opp:

Jørgen:

For du har jo lest denne boken (Henrik har tidligere forklart at han har lest en del om temaet i bøker). Kan det ha påvirket deg til å velge damen med hijab?

Henrik:

Ja, det er nok med på å forme det synet jeg har på saken. Jeg har lest om hvordan de føler at de ikke blir integrert. Så jeg tenker at det kan ha en viss innvirkning på mine tanker rundt det. Jeg ønsker å prøve å fremstå som inkluderende på et eller annet vis.

Jørgen:

Så det at du vet hvor vanskelig det kan være å bli inkludert, gjør at du ønsker

å bidra til det i større grad enn andre som ikke helt vet hvor vanskelig det er?

Henrik:

Jeg tror helt klart at å lese en sånn bok og få perspektiv vil være med på å bidra til at man ønsker å gjøre noe med det ... så jeg tror det er med på å gjøre nordmenn bevisst på den tematikken om muslimer og minoritetsgrupper når de skal integreres.

Jørgen:

Jeg begynte bare å tenke på det. At hvis folk hadde visst hvor vanskelig det var for muslimer å integreres, så hadde folk kanskje tatt mer hensyn og vist mer forståelse.

I det siste utdraget fra samtalen gir Jørgen slipp på ideen om «innvandrere som lukter», og ender istedenfor opp med å si seg enige med resten av gruppa om at det er viktig å skaffe seg kunnskap om hvor vanskelig det kan være for muslimer å integreres. Jørgen forsto at han var ute på dypt vann med sine uttalelser og at han ikke hadde noen støtte for disse synspunktene. Gruppas svar til Jørgen i kjølvannet av denne hendelsen der han viser vilje til å justere seg, er at også de gir litt slipp på sin taushet om temaet. Henrik sier plutselig:

Kan jeg bare skyte inn der at jeg har også merket at fargede folk også har en særegen lukt, men jeg har ikke kjent det så sterkt. Hvis jeg legger merke til det, så tenker jeg «å, det var en ny lukt», men jeg lurar på: Hvorfor er det sånn? Lukter de at vi har en annen lukt. Det ryktes at de synes at vi lukter av melk og melkeprodukter. Fordi vi drikker mye melk, men det vet jeg ikke.

Deretter søker Henrik etter en forklaring på hvorfor folk lukter forskjellig.

Litt kan det kanskje være med maten. Folk er jo spredt ut over hele verden, men det er kanskje sånn at folk i Norge har en mer lignende lukt og at det føles mer som en plass. Sauer lukter jo stort sett likt. Når folk har spredt seg som de har gjort, så har de kanskje en annen lukt. Det er tipping, men kanskje.

Dette illustrerer hvordan gruppedynamikk og konsensusskapingen i gruppene har fungert. Når Jørgen uttaler at han synes at «innvandrere generelt» lukter vondt, får han ingen støtte fra de øvrige gruppemedlemmene. Han blir dog heller ikke irettesatt. Likevel ender han opp med å resonnerer seg fram til at han har uttalt seg på en uakseptabel måte, og ender opp med å snakke i «innvandrepositive toner». En forklaring på dette kan knyttes til Moe et al. (2016) sine tanker om at det å tenke fordomsfullt om grupper i samfunnet er et kollektivt fenomen, noe som gjør at det kan oppleves krevende og feil når man ikke får støtte for et fordomsfullt utsagn. Et interessant poeng som kommer til syne her, er hvordan Henrik gir slipp

på sin taushet og møter Jørgen litt ved å gi han støtte for at han også har merket en «særegen lukt».

Eksempel 2

Under det andre intervjuet ga Remi, en av informantene, uttrykk for at han er skeptisk til innvandring og særlig muslimer. Da vi beveget oss inn på spørsmål om hvordan vi har lyktes med integrering i Norge viser Remi støtte til den islam- og innvandrerkritiske grupperingen Den nordiske motstandsbevegelsen. Dette er den samme samtalen som ble vist fram under kapittel 5.4 *fremmedfiendtlige utsagn*. Jeg gjengir den for ordens skyld igjen:

Remi:

Jeg er enig i mye av det Den nordiske motstandsbevegelsen sier og mener, men jeg tror at de tar for hardt i når de er her i Norge.

Moderator:

Så du er enig i retorikken som Den nordiske motstandsbevegelsen bruker?

Remi:

Mange meninger.

Moderator:

Som for eksempel?

Remi:

At vi må stoppe innvandring slik at vi ikke får svenske tilstander.

Her bruker Remi begrepet *svenske tilstander*, som de siste årene flittig har blitt bruk i debatten om innvandring om et dystopisk samfunn preget av vold, kriminalitet og etnisk segregasjon. I politisk debatt brukes «svenske tilstander» som et skremselsbilde på hvor galt det kan gå for et samfunn. Denne måten å argumentere på drar veksel til et vokabular kjent fra islamfiendtlige miljøer, som har bidratt til å skape en bred anti-muslimsk diskurs (Moe et al. 2016). Remi bruker dette begrepet i et forsøk på å forklare en virkelighet. Han utdyper videre:

Remi:

... Vi har jo sett i Sverige hvordan integrering kan gå galt når ingenting gjøres.

Moderator:

Kan du utdype det?

Remi:

Det er disse bydelen som er tapt i Göteborg og i andre byer, der politiet blir skutt når de kommer og ambulanspersonell ikke kommer til. Det er hva som kan skje når det ikke integreres.

De andre gruppe-medlemmene velger å utfordre Remis synspunkter i kjølvannet av disse uttalelsene. Det er grunn til å tro at det både er fordi at påstanden om at det er svenske tilstander i Norge ikke er tilstrekkelig begrunnet, og at det føles merkelig å ikke markere motstand til Remis virkelighetsbeskrivelse og hans støtte til Den nordiske motstandsbevegelsen. Denne bevegelsen skriver på sin egen webside at de kjemper for «vår rases overlevelse og frihet» (NMB 2016), noe som bygger på den klassiske rasismedefinisjonen, der rase brukes som grunnlag for å hate (Bangstad 2014). Bo, en av informantene svarer Remi slik:

Det jeg tenker om Den nordiske motstandsbevegelsen er at, selvfølgelig, det finnes folk med sånne meninger. Men som en gruppe, så bidrar de ikke til en saklig samfunnsdebatt. ... Det er mange innvandrere i Norge og det er hatytringer mot muslimer og videre innvandring. Og det påvirker også de som allerede er i landet. Det bidrar bare til mer splid blant de som har innvandret og de som kommer til landet fordi at de blir møtt ... Det er ikke en saklig debatt når noen står og roper at «dere er ikke velkomne her». Det bidrar mer til såkalte svenske tilstander.

Bo har her et annet blikk på saken og peker på etniske nordmenn som den største trusselen og som den største bidragsyteren mot å skape såkalte *svenske tilstander*. Sindre, også han deltaker i intervjugruppen, var heller ikke enig med Remi:

Det er store problemer, men det brukes også mye som et skremmebilde at vi skal ikke få svenske tilstander, vi skal ikke ha det sånn som det er i Sverige. Og det stemmer nok at det er verre, fordi at man i Sverige i ganske stor grad har skjøvet ting under teppet, og de som er veldig for innvandring nekter å anerkjenne utfordringene. Og det er jo nettopp det vi ikke har i Norge, fordi alle kan si at vi har noen problemer. Og så er det noen ting som er bra også. Vi har en ganske sivilisert debatt, utenom ytterpunktene. Jeg behøver ikke å gå inn på dem. Men poenget er at vi på sett og vis er ganske enige. Det er ikke helt krigsstemming i debatten og nettopp fordi vi, særlig de siste årene, har vært mer restriktive med innvandring, så er det ingen ting som tyder på at flommer over og virkelig blir kaos. For det kan det jo bli hvis alt for mange kommer. Da blir det vanskelig å integrere. Men sånn er det jo ikke nå. Vi er ganske flinke til å integrere og fange det opp. Og befolkningen sier ifra når det blir for mye.

Etter at Sindre har forklart sitt syn på saken, svarer Remi lavmælt at «det var et veldig bra svar». Helt mot slutten av samtalen forteller Remi også om sin politiske plassering at han tilhører høyresiden, men at han var «overraskende enig med venstresiden» gjennom samtalen. Ved å se på hvordan informantene mine snakker med hverandre om den nordiske motstandsbevegelsen og «svenske tilstander», kommer det tydelig fram at man ikke kan uttale seg uavhengig av historie og setting; når Remi resonnerer seg fram til at det nærmer seg svenske tilstander i Norge, blir han irettesatt av de to andre gruppe-medlemmene fordi at de er uenige.

De begrunner seg samtidig så godt at Remi velger å ikke argumenterer mot deres syn på saken. Han sier seg dessuten enig med de to andre. Dette viser poenget om at holdninger ikke eksisterer som en selvstendig medbragt idé, men produseres gjennom samtaler og diskusjoner (Puchta & Potter 2004).

6.6 Oppsummering

Hva har vi egentlig sett i dette kapitlet? Ni informanter ble plassert og fordelt på tre fokusgrupper. Hver av gruppene hadde en moderator som stilte spørsmål som skulle besvares og diskuteres. Spørsmålene ble stilt i et lukket rom, kun bestående av fire mennesker som var lovet full anonymitet. Det betyr at det som blir sagt ikke får konsekvenser for informantenes videre liv. Likevel ser vi at det er enighet som preger meningsdannelsen og relasjonen mellom informantene.

Kan man trekke den enkle konklusjonen at å snakke sammen om intrikate tematikker som innvandring i så lite som én time, gjør at man kan endre mening? Jeg vil argumentere for at dialog bidrar til å skape forståelse, også om temaer man er usikker på eller er uenige om. Fordelen med å ha en felles forståelse, er at man skaper et felles utgangspunkt for å komme nærmere hverandre, noe jeg viser til ved at informantene søker etter ting de kan enes om i stedet for å legge vekt på det de er uenige i. På den måten har informantene mine blitt *relativt* enige om temaer som de ikke nødvendigvis var enige om på forhånd.

7.0 Avsluttende refleksjon

Formålet med denne masteroppgaven har vært å undersøke hvilke holdninger unge, hvite menn har til innvandring, og hvordan disse skapes og formes gjennom dialog. I dette kapitlet skal først jeg oppsummere funnene fra analysen. Til slutt reflekterer jeg over oppgavens relevans for å forstå den offentlige debatten om innvandring, før jeg avslutningsvis deler noen tanker om veien videre.

7.1 Oppgavens funn

I det kommende ønsker jeg å oppsummere funnene i oppgaven ved å gå gjennom mine fire forskningsspørsmål.

- *Hvilke temaer fremstår som viktige for informantene når de snakker om innvandring?*

Innvandring er et tema som berører det norske samfunnet på nesten alle nivåer. I den tematiske analysen tok jeg for meg tre temaer som gjennom samtalene jeg og informantene mine hadde, viste seg å være spesielt viktige. Det første temaet, *identitet*, var viktig for deres forståelse av innvandreres plass i det norske samfunnet. Et tematisk poeng var at informantene skildret to ulike kulturelle verdener som innvandrergupper måtte forholde seg til, og som gjorde det vanskeligere for innvandrere enn for majoritetsbefolkningen å finne sin plass i samfunnet.

Om det neste temaet, *verdier*, så informantene på ulike verdisyn som grunnleggende problematisk. De så på verdier som noe man utvikler og trenger tid til å forstå og tilpasse seg til. Det ble hevdet at innvandrere beveget seg i retning større aksept for viktige verdier som kjønnslikestilling og fri seksuell orientering, noe som også støttes av forskning på verdier blant innvandrere (Friberg 2016).

Mange av sakene som informantene diskuterte, bidro til å skape et bilde av deres *toleranse*. Informantene snakket om viktigheten av å anerkjenne ny kultur. Samtidig som at informantene var tydelige på at det var viktig at majoritetsbefolkningen anerkjente nye kulturell praksis som ikke bryter med vestlige verdier, var det også viktig at minoritetsbefolkningen anerkjente vestlige verdier. Informantene viste forståelse for at dette er en prosess som kan ta tid.

- *Hvordan uttrykker informantene seg om innvandring i debatt om dette temaet?*

I det andre analysekapitlet går jeg gjennom spennet i meninger som finnes om temaet innvandring, der jeg kategoriserer informantenes utsagn i ulike meningspakker. Her beveger vi oss fra snillistiske utsagn, via balanserte- og

skeptiske utsagn til fremmedfiendtlige utsagn. Et av de sentrale funnene i dette kapitlet er at informantene hadde ulike ideer om temaene til å begynne med. Et annet viktig funn er at informantene hadde en tendens til å drifte mellom flere meningspakker i én og samme samtale. Mange av informantene har utsagn som kan plasseres i flere kategorier. Det viser at samtaler om disse temaene er nyanserte, og at man ikke nødvendigvis er skeptisk eller positiv til alt som har med innvandring å gjøre, men at man kan være skeptisk eller positiv til enkeltpraksiser eller enkelte aspekter ved innvandring.

- *Hvordan foregår konsensusbyggingen i gruppene, og hvilke strategier brukes for å komme til enighet?*

Som deltakere i dette prosjektet ble informantene satt inn i en setting der de fikk muligheten til å diskutere temaer som det vanligvis sjelden er rom for å diskutere på et saklig nivå. På internett florerer det av kommentarfelt med diskusjoner man kan kaste seg inn i, men uten samme mulighet for å utdype seg, omformulere seg og oppklare misforståelser. Det klimaet som ble skapt i gruppene gjorde at informantene fikk testet sine meninger, og fikk respons på disse. Denne responsen viste seg å være avgjørende for hvordan informantene uttalte seg videre.

I det siste analysekapitlet undersøker jeg hvordan informantene sammen skaper konsensus gjennom dialog. Det var lite konflikt gjennom samtaler, til tross for at innvandring ofte diskuteres med polariserende meninger i offentligheten og på internett. Funnene fra kapittel 5 viser at det fantes forskjellige syn på temaene som ble diskutert. Settingen, der tre informanter diskuterte temaer knyttet til innvandring, uten kameraer og uten muligheter for å bli gjenkjent i ettertid, viser imidlertid at det er mulig å bli relativt *enige* likevel. Jeg vil argumentere for at det finnes et åpenbart potensial i slike samtaler, som er overførbart til diskusjon om andre temaer med andre folk.

- *Kan informantenes fremforhandlede syn karakteriseres som kulturrelativistisk eller etnosentrisk?*

Dette forskningsspørsmålet har i motsetning til de andre ikke hatt sitt eget analysekapittel. Min diskusjon og konklusjon som vises i det kommende er gjort med bakgrunn i alle analysene i oppgaven.

Kulturen som kom til syne i gruppene kan verken omtales som fullstendig etnosentrisk eller kulturrelativistisk. Gjennom kunnskap og erfaringer, viser informantene forståelse og anerkjennelse til innvandrere, og deres kulturer og praksis. Dette viser at de ser etter det beste i kulturer og forstår denne i sammenheng med sin egen kontekst og sammenheng (Dahl 2001). Samtidig sees våre verdier, altså de vestlige, som de mest utviklede og de mest avanserte. For informantene finnes det ingen vei utenom disse, og samfunnet kan ifølge dem forvente verdiassimilering av innvandrere. Dette er et eksempel på etnosentrisk tenkning. Kulturell praksis som åpenbart bryter med disse verdiene, som bruk av

niqab, kan ikke aksepteres. På den andre siden er det viktig at kulturelle praksiser som ikke bryter med våre verdier, anerkjennes. Det kan handle om tilrettelegging i matveien eller respekt for muslimske kvinners bruk av hijab. På den måten foregår integrering både på majoritetens- og minoritetens premisser. Svaret på om informantenes fremforhandlede syn minner mest om kulturel relativisme eller etnosentrisme, er vanskelig å svare på. Den ligger et sted der imellom.

7.2 Oppgavens relevans for å forstå den offentlige debatten

Når jeg har undersøkt unge hvite menns holdninger til innvandring gjennom fokusgrupper, har jeg funnet at man gjennom dialog kan forhandle seg fram til enighet, til og med om et sensitivt tema som innvandring. Det hadde vært svært interessant å gjøre et lignende forsøk med den samme metoden og analysegrepene på lokalpolitikere. Dersom de på forhånd ikke kjente hverandres posisjoner, og ble lovet full anonymisering, vil jeg argumentere for at det er sannsynlig at man ville sett igjen mange av de samme tendensene i skapelsen av en felles konsensus.

I en annen setting, på den politiske scenen der debattanter har som sin viktigste oppgave å forsvare partiets interesser og syn, er utgangspunktet for samtalene dramatisk endret fra settingen som mine informanter befant seg i. Mine informanter visste på forhånd ingenting om hverandre, og hadde dermed ingen forhåndsplassert syn eller posisjon å forsvare. Når det på den andre siden er kameraer tilstede og dine uttalelser overføres på riksdekkende TV, får plutselig uttalelser store konsekvenser. I offentlig politisk debatt er målet å kapre velgere, og i stadig økende grad handler det om å få de konkurrerende partiene til å miste velgere. Politikk handler ikke om enighet, men om fordeling av goder og ulikt syn på dette.

For politikere kan ens posisjon og i verste fall politiske karriere være truet hvis du bryter med partiprogrammets ideer. Det kan forklare mye av den manglende velviljen til å anerkjenne nye ideer i offentlig debatt med meningsopponenter. Da KrFs Knut Arild Hareide gikk av som partileder i 2018, var det et resultat av en splittelse som oppsto mellom de kristen-konservative medlemmene og Hareide selv, som ønsket å modernisere partiet og dreie partiet mot venstre (Helle 2019). Da han gikk imot KrFs partiprogram, uten å få støtte, måtte han betale prisen og tre av som partileder.

Frykten for å miste sin posisjon og den tilhørende makten man har opparbeidet seg, vil være grunn nok for mange til å stå på «sitt» syn og ikke la seg overbevise, selv av gode argumenter. I politisk sammenheng kan konsensusbygging fremstå som mindre viktig, fordi at det på forhånd er gitt hvilket syn du har og følgelig må forsvare. Samtidig får det konsekvenser for deg som politiker og person dersom

du ikke står opp for dine medbragte synspunkter i diskusjon om for eksempel innvandring.

Dette betyr at oppgavens funn ikke vil være overførbare til valgkampene og meningsutvekslingene i politikken. Jeg vil imidlertid hevde at de vil være overførbare til samtaler og diskusjoner mellom folk på ikke-offentlige arenaer. Dette kan være mennesker som møtes på vertshuset, på lokalkafeen eller i andre sosiale lag, der man på forhånd ikke har noen kjent forhåndsposisjon å forsvare.

7.3 Veien videre

For at det skal være muligheter til å snakke sammen ansikt til ansikt, utenfor statlige institusjoner og utenfor arbeidsplasser (som i Norge er svært delt med tanke på etnisitet og kjønn), må det skapes nye møteplasser. Offentlige møteplasser gjør det mulig å treffe folk man ikke kjenner, med andre meninger om et tema enn deg selv. Jeg er enig med Aftenpostens spaltist, Bjørn Stærk (2019), når han sier at det kan være stor verdi i åpne debatter og samtaler om sensitive temaer, hvis man er villig til å argumentere saklig og lytte til motargumenter. De kan være så verdifulle at de rett og slett får deg til å endre mening.

Et eksempel på en slik møteplass kan være bydelskafeen; Det tyske TV-programmet *My Country Talks*, som denne våren også lanseres i Norge under navnet *Hele Norge snakker*, bruker lokale kafeer som møteplasser for å snakke om vanskelige temaer som innvandring. Dette TV-programmet er et anti-polariseringsprosjekt, der deltakerne på forhånd svarer på syv politiske spørsmål som for eksempel «bør det innføres kortere arbeidsdager i Norge?» og «er det norske samfunnet truet av innvandring fra muslimske land?». Et dataprogram setter så sammen personer som er uenige og bor i nærheten av hverandre. Så får disse tilbud om å møtes ansikt til ansikt for å snakke sammen (Haram 2019). Dette prosjektet er lansert som et alternativ til overfladiske diskusjoner i kommentarfelt på sosiale medier. Her snakker man sammen, over en bolle og en kaffekopp, istedenfor gjennom en dataskjerm.

Dette TV-konseptet minner på mange måter om eksperimentet jeg har gjort. Begge steder er det satt opp møteplasser, slik at man kan teste standpunkt og ideer. Slike samtaler gjør at man slipper å spekulere i andre mennesker, stereotypier brytes ned og ofte blir man mer enige enn man var før man møttes (Haram 2019). Det er mye som tyder på at samtaler på den lokale kafeen eller på vertshuset er en bedre arena for reell meningsbrytning enn den politiske offentligheten. På disse arenaene kan man i større grad diskutere på «riktige» premisser, med en «bredere» konsensus, uten å måtte frykte for at potensielle nye syn vil påvirke din posisjon

i samfunnet i særlig grad. Kanskje er oppsetting av slike uformelle møteplasser en måte å få bukt med negative holdninger?

Det som uansett er sikkert, er at dersom vi ønsker et samfunn med mer toleranse enn vi har i dag, er det avgjørende at vi har arenaer der vi kan snakke sammen på tvers av holdninger. Våre fordommer er underliggende for vår måte å tenke på om mennesker og situasjoner (Gullestad 2002). Gjennom erfaringer, som samtaler om temaer som innvandring, får vi muligheten til å reflektere over disse. I det øyeblikket man blir sine fordommer bevisst, slutter de å være fordommer, og kan i stedet bli gjenstand for refleksjon og diskusjon. På den måten kan vi i tiden fremover jobbe for et mer tolerant samfunn med færre negative holdninger til etniske minoritetsgrupper.

8.0 Litteraturliste

- Bakken, L. (2010). Anti-snillismen som endret Norge. Hentet den 10. januar 2019 fra: <https://www.nrk.no/urix/anti-snillismen-som-endret-norge-1.7305686>
- Bangstad, S. (2014). Islamofobi og rasisme. I *Agora nr. 3–4*.
- Barne- og likestillingsdepartementet. (2015). *Regjeringens strategi mot hatefulle ytringer 2016–2020*.
- Bjørklund, O. (2005). Fokusgruppe – Noen metodiske betraktninger. I *økonomisk Fiskeriforskning*, ss. 42-50.
- Braun, V. & Clarke, V. (2006). *Using thematic analysis in psychology. Qualitative Research in Psychology*, ss. 77-101.
- Bergh, J. & Karlsen, R. (2017). *Politisk dagsorden og sakseierskap ved stortingsvalget i 2017*. Oslo: Universitetet i Oslo
- Brekke, J-P. & Mohn, F. (2018). *Holdninger til innvandring og integrering i Norge: Integreringsbarometeret 2018*. Oslo: institutt for samfunnsforskning
- Dahl, Ø. (2001). *Møter mellom mennesker: Interkulturell kommunikasjon*. Oslo: Gyldendal.
- Døving, C. (2009). *Integrering – teori og empiri*. Oslo: Pax Forlag
- Edley, N. (2001). Interpretative repertoires, ideological dilemmas and subject positions I *Discourse as data: a guide for analysis*, ss. 189-228
- Eriksen, T. H. (1997). *Flerkulturell forståelse*. Oslo: Universitetsforlaget
- Fladmoe, A., Nadim, M. & Birkvad, S. (2019). *Erfaringer med hatytringer og hets bant LHBT-personer, andre minoritetsgrupper og den øvrige befolkningen*. Institutt for samfunnsforskning: Rapport 2019:4
- Friberg, J.H. (2016). *Assimilering på norsk. Sosial mobilitet og kulturell tilpasning bland ungdom med innvandrerbakgrunn*. Oslo: FAFO
- Fuglerud, Ø. (2017). *Migrasjonsforståelse: Flytteprosesser, rasisme og globalisering*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Gerhardsen, R. (1991). *Snillisme på norsk*. Oslo: Schibsted
- Gullestad, M (2002). *Det norske sett med nye øyne*. Oslo: Universitetsforlaget.

- Haram, I. (2019). *Samarbeider om demokratiprojekt: Kan den offentlige samtalen reddes?* Hentet den 10. mai 2019 fra: https://www.nrk.no/ostlandssendingen/_hele-norge-snakker_-gar-av-stabelen-25.-mai-1.14462184
- Harper, G. & A. Makakatouni (2002). Consumer perception of organic food production and farm animal welfare. I *British Food Journal*, 104:3/4/5, ss. 287.299
- Helle, B. (2019). *Knut Arild Hareide går av som KrF-leder*. Hentet den 13. mai 2019 fra: <https://www.dn.no/politikk/kristelig-folkeparti/knut-arild-hareide/kjell-ingolf-ropstad/knut-arild-hareide-gar-av-som-krf-leder/2-1-522112>
- Hellevik, O. (2018). Fagdebatt på internett. I *Tidsskrift for samfunnsforskning* 02/2018, Vol. 59.
- Hellevik, O. & Hellevik, T. (2017). Utviklingen i synet på innvandrere og innvandring i Norge. I *Tidsskrift for samfunnsforskning*, ss. 250-283.
- Hoffmann, C. & Moe, V. (2017). *Holdninger til jøder og muslimer i Norge 2017*. Oslo: Senter for studier av holocaust og livssynsminoriteter.
- Holstein, J. & Gubrium, J. (1997). Active interviewing. I *Qualitative research: Theory, method and practice*, ss.113-129 London: Sage Publications.
- Hvidsten & Thorsen (2017). *Populisme som samtidsdiagnose og faresignal*. Agora
- IMDI (2017). *Innvandring og integrering i norske medier 2017*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet
- IMDI (2019). *Innvandrerbefolkningen i Norge*. Oslo: Integrerings- og mangfoldsdirektoratet
- Johannessen, L., Rafoss, T. & Rasmussen, E. (2018). *Hvordan bruke teori? Nyttige verktøy i kvalitativ analyse*. Oslo: Universitetsforlaget.
- Kristensen, G. & Ravn, M. (2015). The voices heard and the voices silenced: recruitment processes in qualitative interview studies. *Qualitative Research*, ss. 722-737.
- Krueger, R. & Casey, M. (2000). *Focus groups: A practical guide for applied research*. Thousand Oaks, CA: Sage.
- Kruger, R. (1998). Moderating focus groups. I *Focus group kit 4*. California: SAGE Publications.

- Kvale, S. & Brinkmann, S. (2015). *Det kvalitative forskningsintervju*. Oslo: Gyldendal
- Lange, E. (2015). *Sosialdemokratisk storhetstid*. Hentet den 02. Februar 2019 fra: <https://www.norgeshistorie.no/velferdsstat-og-vestvending/makt-og-politikk/1813-sosialdemokratisk-storhetstid.html>
- Lenz, C., Lid, S., Lorentzen, G., Nilsen, A., Nustad, P. & Rise, E. (2018). *Tiltak mot hatefulle ytringer: Kunnskaps- og tiltaksversikt*. Oslo: Senter for studier av holocaust og livssynsminoriteter.
- Lindberg, S. (2019). Tanker om moskéskytingene på New Zealand og eventuelle paralleller til nordisk kamp. Hentet den 09. mai 2019 fra: <https://www.frihetskamp.net/tanker-om-moskeskytingene-pa-new-zealand-og-ev-paralleller-til-nordisk-kamp/>
- Lysvold, S. (2019). *Dømt for hatefulle ytringer mot samer: – En seier for alle samer i Norge*. Hentet den 30. April 2019 fra: <https://www.nrk.no/nordland/domt-for-hatefulle-ytringer-mot-samer--en-seier-for-alle-samer-i-norge-1.14410857>
- Midtbøen, A. og Rogstad, J. (2012). *Diskrimineringsens omfang og årsaker. Etniske minoriteters tilgang til norsk arbeidsliv*. Oslo: Institutt for samfunnsforskning.
- Moe, V., Døving, C.A., Levin, I. & Lenz, C. (2016). Nordmenns syn på årsaken til negative holdninger til jøder og muslimer. I *Ambivalence, Vol. 3, No 1/2016*
- Moses, J.W. & Brigham, A.M. (2007). *Globalisering i Norge: Politisk, kulturell og økonomisk suverenitet i endring*. Bergen: Fagbokforlaget.
- NAOB (2019). *Snillisme*. Hentet 01. Februar 2019 fra: <https://www.naob.no/ordbok/snillisme>
- Narayan, U. (1997). Restoring history and politics to “Third-World Traditions”: Contrasting the colonialist stance and contemporary contestations of sati. I *Dislocating cultures: Identities, traditions, and third-world feminism* ss. 41-81. New York: Routledge.
- NMB (2016). *Vår vei – punkt 1*. Hentet 01. Desember 2018 fra: <https://www.frihetskamp.net/var-vei-punkt-1/>
- NOU 2011:7 (2011). *Velferd og migrasjon – den norske modellens framtid*. Oslo: Barne- og familiedepartementet

- NOU 2017:2 (2017). *Integrasjon og tillit – Langsiktige konsekvenser av høy innvandring*. Oslo: Justis- og beredskapsdepartementet
- Peters, D. (1993). Improving quality requires consumer input: using focus groups. I *Journal of Nursing Care Quality*, ss. 34-41.
- Potter, J. & Wetherell, M. (1987). *Discourse and Social Psychology. Beyond Attitudes and Behaviour*. London, England: Sage.
- Puchta, C. & Potter, J (2004). *Focus Group Practice*. London: Sage
- Sim, J. og Snell, J. (1996). Focus Groups I *Physiotherapy Evaluation and Research*. Vol. 82, Issue 3, ss. 189-198
- Skoglund, A. (2013). *Sinte hvite menn*. Oslo: Humanist forlag AS.
- Stærk, B. (2019). *Derfor støtter jeg Bannon-boikotten*. Hentet 10. mai 2019 fra: <https://www.aftenposten.no/meninger/kronikk/i/e8Gn9y/Derfor-stotter-jeg-Bannon-boikotten--Bjorn-Stark>
- Thagaard, T. (2013). *Systematikk og innlevelse: En innføring i kvalitativ metode*. Bergen: Fagbokforlaget
- Thorsen, L. (2018). *Svenske tilstander på Holmlia*. Hentet den 30. mars 2019 fra: sian.no/artikkel/svenske-tilstander-pa-holmlia
- Threlfall, K. D. (1999). Using focus groups as a consumer research tool. I *Journal of Marketing Practice: Applied Marketing Science*, Vol. 5 Issue: 4, ss. 102-105.
- Tjora, A (2017). *Kvalitative forskningsmetoder i praksis*. Oslo: Gyldendal
- Tronstad, K. R. (2009). *Opplevd diskriminering blant innvandrere med bakgrunn fra ti ulike land*. Oslo: Statistisk Sentralbyrå
- Tucker, P. & M. Wood (2001). Respondent cooperation in focus groups: a field study using moderator ratings. I *International Journal of Market Research*, 43: Quarter 4, ss. 391-407.
- Wibeck, V. (2000). *Fokusgrupper – Om fokuserande gruppintervjuer som undersökningsmetod*. Lund: Studentlitteratur.
- Wilkinson S. (1998). Focus group methodology: a review. I *International Journal of Social Research Methodology*, 1: 3, ss. 181-203.

Vedlegg

Intervjuguide

Introduksjonsspørsmål. Hvem er informantene. Hver deltaker får 1 min til å introdusere seg.

1. Hva driver dere med til daglig? (student, i arbeid)
2. Hva driver dere med på fritiden? (fest, idrett, musikk, spilling, reise osv.)
3. Er dere vanligvis engasjert i politiske spørsmål/debatter? Spør etter eksempler. Kan dere huske sist gang dere diskuterte noe politisk?
4. Er dere vokst opp i et religiøst hjem? Hvordan har det vært? Hvis ikke, hvordan har dere snakket om religion?
5. Har dere tidligere vært med på et fokusgruppeintervju?

Introsjønsspørsmål om informantenes forhold til muslimer og islam:

6. Husker du første gang du møtte en muslim? Fortell om dette. Hva tenkte du?
7. Hva tenker familien din om muslimer? Har dere gjennom oppveksten snakket om kulturelle forskjeller? Hvordan snakker de om muslimer?
8. Når hørte du for første gang om islam? Hva lærte du om islam på skolen? Hva lærte du om islam hjemme?
9. Hvordan tror du at det er å vokse opp som muslim i Norge? Er det til forskjell fra din egen oppvekst? (Kultur, alkohol, sex, mat, klær, språk, annet utseende) Har man samme muligheter for en trygg og god oppvekst (i sekulære Norge)? Påvirker dårlig medieomtale livskvaliteten til muslimer i Norge?
10. Fortell om sist gang du var i kontakt med en muslim.
11. Hvor ofte har du kontakt med muslimer? (Venner, kolleger, naboer, nærområdet, m ter dem på butikken/i byen)

Situasjonsrefleksjon

12. Dere sitter på en buss på vei til byen. Så setter deg seg en dame med hijab ved siden av deg. Hva tror du ville vært det første du tenker på i denne situasjonen? Hvilken historie tror dere at hun har?
13. Hvis det på en annen buss er helt fullt bortsett fra to plasser der dere kan velge mellom   sitte med en norsk dame eller en dame med hijab, hvem velger dere? Hvorfor

14. Hvordan tror dere at dere ville ha reagert dersom det flyttet inn en muslimsk familie i naboeligheten/nabohuset? Hva hadde dere tenkt? Hva tror dere at vennene deres ville ha tenkt? Hvorfor?
15. Hva tenker dere når du ser disse bildene? Hvorfor tror dere at de bærer skaut? Hva ser dere? Hva tenker dere om kvinnes rolle i islam?

16. Hva tenker dere om muslimer som politikere i Norge? Det finnes ekstreme muslimer. Frykter dere at noen av disse vil komme til maktposisjoner med en skjult agenda? Hva ville dere tenkt dersom en muslim ble statsminister? Hva tenker dere om Hadia Tajik? Og Abid Raja? Har dere noe fått noe inntrykk av dem gjennom mediene? Hva tenker dere om å ideen om å kvotere innvandrere inn i arbeidslivet og politikken?
17. Tenker å vise et videoklipp. Dette her for eksempel:
<https://www.youtube.com/watch?v=-8b3vhTO248>
Spørsmål: Hva er deres refleksjoner rundt det som den muslimske mannen sier?
Har dere noen frykt for islamisering av Norge, Europa og verden? Hvorfor/hvorfor ikke?
18. Kjenner dere noen med radikale høyredreide holdninger (eller som befinner seg lenger ut mot høyresiden politisk enn normalen)? Snakker dere om dette? Hvorfor tror dere at de har disse holdningene? Har dere noen facebook-venner som deler artikler eller meninger? Tror dere disse møter muslimer/minoriteter i sin hverdag?

Norsk kultur

19. På hvilken måte mener dere at muslimer bidrar til å utvikle den norske kulturen? (*mat, musikk, klær, stil, mangfold*)
20. En forskningsrapport fra 2017 viser at 39 % av nordmenn spurt i en undersøkelse mener at muslimer utgjør en trussel for norsk kultur. Hva er dine tanker om dette? Hva tror du ligger i dette? (*ledende spørsmål: Men endrer de standpunkt eller vinkling etter at jeg viser til tall*) Norsk kultur: likestilling, respekt, toleranse osv. Norge som

sekulært samfunn i konflikt med praktiserende muslimer. Burde innvandrere «integreres» eller «assimileres»?

Avrunding

21. Har dere noen tanker som dere har brent inne med og som dere har lyst til å si noe om? Ytterligere kommentarer?
22. Hvordan var det å være med i et fokusgruppeintervju? Sa dere under intervjuet noe dere trodde dere ikke kom til å si?

